

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

**PRÁCE VÁLEČNÉHO ZPRAVODAJE
V PROSTORU POSTSOVĚTSKÝCH ZEMÍ
MEZI ROKY 1994 AŽ 2017**

**Work of a war reporter in the area of post-Soviet countries
between 1994 and 2017**

Jakub Augusta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karel Páral

Olomouc 2018

Čestné prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „Práce válečného zpravodaje v prostoru postsovětských zemí mezi roky 1994 až 2017“ vypracoval samostatně a s použitím pramenů a literatury uvedených v práci. Práce má 75 671 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 30. dubna 2018

Poděkování

Poděkování patří především Mgr. et Mgr. Karlu Páralovi za podnětné rady ve všech fázích přípravy této práce. Děkuji mé rodině a přátelům za podporu, v neposlední řadě také všem respondentům za jejich čas, který věnovali rozhovorům.

Abstrakt

Tato práce se zabývá problematikou válečného zpravodajství. Snaží se popsat způsob práce válečných reportérů obecně, zejména pak definovat specifika, která na tuto pozici klade prostor postsovětských zemí. Teoretická část shrnuje základní informace, které o válečném zpravodajství existují v literatuře, tyto poznatky následně ilustruje na reálných zkušenostech novinářů. Samotný prostor postsovětských zemí je klíčový především pro praktickou část, kde jsou formou rozhovorů dány do souvislostí poznatky reportérů, kteří ve zdejších ozbrojených konfliktech působili. Osloveni byli profesionálové, jež informovali o různých konfliktech mezi roky 1994 až 2017. Vždy tu působili dlouhodobě. Jsou jimi Jaromír Štětina (pracoval mimo jiné pro Lidové noviny), Petra Procházková (dlouholetá zpravodajka Lidových novin) a Michal Dorazín (dlouholetý zpravodaj Českého rozhlasu).

This paper examines the issue of war journalism. It attempts to describe the way in which war reporters work in general, but in particular to define the specificities of the post-Soviet area to this position. The theoretical part summarizes the basic informations about the war journalism available in the literature, and these findings are then illustrated by the real experience of journalists. The area of the post-Soviet countries itself is crucial for the practical part where the knowledge of the reporters who worked here in armed conflicts is summarized. Professionals who were contacted reported about various conflicts between 1994 and 2017. They have always been here for a long time. They are Jaromír Štětina (he worked for Lidové noviny etc.), Petra Procházková (long time reporter of Lidove noviny) and Michal Dorazín (Czech Radio reporter in Russia).

Klíčová slova

Válečné zpravodajství – postsovětský prostor – Rusko – Ukrajina – specifika – krizové situace – krizová žurnalistika.

Key words

War journalism – post-Soviet area – Russia – Ukraine – speccifics – crissis situations – crissis journalism.

Obsah

Úvod.....	7
1 TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1 Zahraniční zpravodajství	9
1.2 Obecné informace k válečnému zpravodajství	9
1.3 Typy válečných novinářů.....	11
1.4 Objektivita ve válečném zpravodajství.....	11
1.5 Ženy ve válečném zpravodajství	13
1.6 Pravidla práce válečných zpravodajů	14
1.6.1 Fyzické bezpečí.....	14
1.6.2 Psychické bezpečí	15
1.6.3 Obecné zásady	16
1.7 Problematika etiky	18
2 KONTEXT KONFLIKTŮ ZMIŇOVANÝCH V PRAKTICKÉ ČÁSTI	20
2.1 Války v Čečensku	20
2.2 Konflikt na Ukrajině.....	22
2.3 Konflikt na Náhorním Karabachu	23
3 PRAKTICKÁ ČÁST	25
3.1 Medailony novinářů.....	25
3.1.1 Jaromír Štětina	25
3.1.2 Petra Procházková.....	26
3.1.4 Michal Dorazín	26
3.2 Metodologie práce.....	27
3.3 Analýza rozhovorů.....	28
3.3.1 Současné úkoly válečného zpravodajství	28
3.3.2 Technologický vývoj a jeho dopad na válečné zpravodajství.....	29
3.3.3 Specifika prostoru postsovětských zemí pro práci novináře	30

3.3.4 Navazování kontaktů ve válečných situacích	31
3.3.5 Další poznatky ke způsobu novinářské práce ve válečných situacích	32
3.3.5 Propaganda a dezinformace	33
3.3.6 Problematika objektivitý	34
3.3.7 Limity válečných novinářů	35
Závěr.....	37
Seznam literaturý.....	40
Přílohy	43
1 Rozhovor s Jaromírem Štětinou	43
2 Rozhovor s Petrou Procházkovou.....	48
3 Rozhovor s Michalem Dorazínem	50

Úvod

Pokud bychom hledali nějakou obecnou definici žurnalistiky, můžeme se podle Osvaldové spokojit pouze se třemi slovy. Autorka celý tento obor definuje na první pohled prostou otázkou: „*Co je nového?*“ Jak Osvaldová podotýká, důležitý je zejména onen otazník na konci věty. Má spíše symbolický význam, neboť nezbytným aspektem žurnalistiky je tázání se, ať už se odpověď týká čehokoli. (Osvaldová 2001: 9)

Hlad po co nejnovějších informacích je nejmarkantnější při mimořádných událostech. Nemusí však jít nutně o přírodní katastrofy, ale i válečné konflikty. Probíhat mohou stovky kilometrů daleko, ovlivňují však životy lidí daleko od „epicentra“ konfliktu. Tady na scénu nastupují váleční reportéři, jejichž úkolem je mapovat, co se v daném místě děje. Teoreticky mají stejné úkoly jako novináři působící v klidu a míru, zcela odlišné jsou však jejich podmínky.

Hlavními cíli této práce je popsat, jakým způsobem pracovali čeští zahraniční zpravodajové v ozbrojených konfliktech, které proběhly v prostoru postsovětských zemí, ale i v aktuálnějších střetech (např. konfliktu na Ukrajině) a zároveň čím je tento prostor pro zahraničního novináře specifický. Zmíněn bude způsob práce válečného zpravodaje v těchto oblastech obecně, např. při hledání kontaktů v krizových oblastech. Dílčím cílem práce je popis změn, které se za léta vývoje válečného zpravodajství projevily a další konkrétní specifika této profese, jakými jsou třeba dezinformace a propaganda. To vše je předmětem zejména výzkumné praktické části.

Text se soustředí na české reportéry seriózních médií, jež mají jako váleční novináři zkušenosti. Formou kvalitativních rozhovorů dá do souvislostí jejich názory na danou problematiku. Spojovat je bude působení v prostoru východní Evropy, respektive v zemích bývalého Sovětského svazu. Naopak rozdíl bude v době, kdy jako váleční zpravodajové pracovali. Například v kontrastu doby před dvaceti lety za Čečenské války a aktuálnějšího konfliktu na Ukrajině je možné demonstrovat vývoj této profese. Proto bylo tématem práce vymezeno období mezi roky 1994 až 2017 - aby šlo bez problémů najít konkrétní respondenty a zároveň bylo možné popsat konkrétní vývoj válečného zpravodajství.

Teoretická část, jež praktické části předchází, se analýzou dostupné literatury a dalších mediálních výstupů snaží shrnout základní obecné požadavky na válečné zpravodaje a teoreticky přiblížit způsob jejich práce, zejména ve dvou úvodních kapitolách a kapitole 1.5. Zásadní teoretické poznatky jsou vždy ilustrovány na reálných zkušenostech válečných zpravodajů. Zmíněna jsou též další podstatná témata – objektivita ve válečném zpravodajství

v kapitole 1.4 a problematika etiky v kapitole 1.6. Samostatně je přiblížen historický kontext ozbrojených konfliktů, o kterých následně hovoří oslovení novináři v praktické části.

Považuji za důležité zmínit, že teoretická část nahlíží na profesi válečného zpravodaje jako na celek a užívá poznatky novinářů z různých konfliktů. Přímá specifika prostoru vymezeného tématem práce jsou zjišťována až v navazující praktické části.

Diplomová práce s podobnými cíli v podstatě zpracována není. Co se literatury týče, odborná publikace která by se zabývala válečnou žurnalistikou čistě v postsovětském prostoru, neexistuje. Několik tematicky podobných knih napsali právě váleční novináři, jde však většinou o povídky (např. kniha Jaromíra Štětiny Století zázraků) a rozhovory. Poznatky z takových knih lze použít spíše za účelem konkrétních ilustrací různých teoretických závěrů. Tato práce tedy může být užitečná zejména jako výchozí bod pro hlubší analýzy a jako sonda do probírané problematiky.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Zahraniční zpravodajství

V našich podmínkách jsou váleční zpravodajové zároveň zpravodaji zahraničními, hranice mezi těmito profesemi je tak poměrně úzká. Ze zahraničního se může stát zpravodaj válečným náhle, vypukne-li nějaký konflikt v místě, kde právě působí. Pozice v zahraniční redakci představuje pro mnoho reportérů vrchol kariéry.

Vzhledem ke své prestiži samozřejmě tato práce klade na zahraničního zpravodaje specifické požadavky. Kromě „běžných“ věcí, které jsou ostatně potřebné i pro klasického reportéra, jakými může být např. odolnost vůči stresu, je pro novinářskou práci v zahraničí klíčová především jazyková vybavenost. Klára Stejskalová, která působila jako zahraniční zpravodajka Českého rozhlasu v Berlíně, si myslí, že *„zahraniční zpravodaj by měl mít široký záběr; velký rozhled, protože informuje od lehce bulvárních kauz přes spotřebitelská témata, sport a kulturu po vysokou politiku. Musí být akční – pokud dojde například k nějaké nehodě, útoku, čemukoli aktuálnímu, musí být schopný se okamžitě sebrat a odjet třeba na druhý konec země.“* Zároveň Stejskalová podotkla, že žádný den není stejný hlavně z důvodu velké variability témat¹. Výzvou pro zahraniční zpravodaje je obtížné kombinování práce s osobním životem. Pro přímo válečné zpravodaje to platí dvojnásob. Zahraniční redakce jsou výkladní skříní médií. Hlavně v těch veřejnoprávních by se do takových redakcí měli dostat jen ti nejlepší. V České republice má nyní výsadní pozici Česká televize, která disponuje největší zahraniční redakcí. Svě zpravodaje má v deseti destinacích, mezi kterými jsou administrativně významná místa jako Brusel a Berlín, ale také pro téma této práce důležitější Tel Aviv a Moskva. Vedoucím zahraniční redakce České televize je Michal Kubal². Svě zpravodaje v zahraničí má též Český rozhlas a ČTK. Zajímavostí je, že přímo v Bruselu dlouhodobě působí ze soukromých médií pouze Blesk³.

1.2 Obecné informace k válečnému zpravodajství

Zpravodajství v extrémních situacích, kterými mohou být právě válečné konflikty, se od běžné novinářské agendy zásadním způsobem odlišuje. Reportéři mohou být vzhledem k povaze své práce za určitých okolností dokonce vystaveni bezprostřednímu nebezpečí smrti.

¹ Mediaguru.cz. Dostupné z: <https://www.mediaguru.cz/clanky/2014/08/prace-zahranicniho-zpravodaje-je-tvrda-drina/> Cit.: 18. 2. 2018

² Soupis zahraniční redakce ČT. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/lide/zpravodajstvi/redakce-zpravodajstvi/kontakty-na-redaktory/> Cit.: 18. 2. 2018

³ Natáčí Studio Brusel - interview s europoslanci atd. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/tag/studio%20brusel/1> Cit.: 18. 2. 2018

Jan Urban⁴ zdůrazňuje, že „*když jde o přežití, jde o přežití. Tečka. Když uděláte chybu, tak vám nikdo nepovolí opravný termín. Fyzický a psychický pocit reportéra je důležitější, než všechno ostatní.*“ Zároveň autor podotýká, že válečný zpravodaj je řemeslo takřka na hranici lidskosti, které se nutně podepíše i na lidské psychice. Do běžného života se pak mnohým reportérům vrací jen těžko. (Urban 2001: 127)

Ke zraněním a úmrtím novinářů dochází, ačkoliv zejména v horizontu posledních let nejde o vyloženě častý jev. „*Nepřipravení, psychicky nehotoví romantici, kteří přijíždí do extrémních situací, aby si rychle udělali jméno dramatickými reportážemi, umírají nejčastěji. Jejich reportáže jsou oslavami jejich ‚JÁ‘, snahou ukázat, že ‚tam byli‘ – ne zprávami a reflexemi situace a kontextu konfliktu jiných lidí.*“ (Urban 2001: 127) Dalším poněkud reálnějším „rizikem povolání“ je pro válečného zpravodaje možnost únosu a zatčení (respektive uvěznění). Jaromír Štětina, který byl sám několikrát na krátkou dobu (maximálně v řádech několika dnů) zadržen a vyslýchán poznamenal: „*Pravidla chování v zajetí jsou popsána v různých novinářských příručkách a někdy se vyplatí je dodržovat. Mezi nejdůležitější patří: neprovokovat, nevyčnít, nedráždit, nesklánět se.*“ Zároveň ale doplnil, že válčící strany se o novináře většinou příliš nezajímají, pokud je nepotřebují třeba k vydírání. (Štětina, Hájková 2010: 45)

K válečné žurnalistice je nutné říci, že dnes může být i informace chápána jako zbraň, jež může za určitých okolností ovlivnit i výsledek konfliktu. Jak novináři s informacemi pracují, je tak v oblasti válečného zpravodajství mimořádně důležité. Z toho pramení významnost této žurnalistické profese pro společnost.

Za válečného stavu je na denním pořádku, že všechny válčící strany veřejnost skrze mediální sdělení dezinformují a případně se snaží manipulovat i zahraniční novináře. Média často fungují jako nástroj propagandy. To jsme mohli pozorovat v roce 2014 při konfliktu na Ukrajině, kdy Rusko skrze média dlouho popíralo, že by bylo zbrojně zapojeno do bojů. Paradoxně proruský server LostArmour.info⁴, který vznikl jako reakce na ukrajinskou propagandu, jež údajně zlehčovala své ztráty, uveřejnil fotografie tanků T-72B. Ty využívali separatisté. Ukrajina je nikdy nemohla mít k dispozici, musely proto pocházet z Ruska⁶.

K základním požadavkům na válečné zpravodaje Urban uvádí: „*Při získávání zpráv je nejhorším prohřeškem, pokud vzbuzujete dojem, že jenom projíždíte, na lidech vám vůbec*

⁴ Jan Urban je publicista, působil jako válečný korespondent ve Svobodné Evropě atd. (Osvaldová 2001: přebal)

⁵ Web stále funguje. Je celý v azbuce. Ačkoliv se zabývá především problematikou Ukrajiny, objevují se tu fotografie i z jiných konfliktů, např. z Iráku a Lybie. Dostupné z: www.lostarmour.info

⁶ iDnes.cz. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/ruske-tanky-na-ukrajine-0s2-/zahranicni.aspx?c=A140906_122727_zahranicni_jw Cit.: 19. 2. 2018

nezáleží a večer už budete v bezpečí na druhém konci světa. Pokud dokážete naslouchat, naprostá většina lidí se vám nakonec otevře a vypoví svoje zážitky. Jen tak může být vaše zpravodajství opravdu autentické a vy docílíte toho, proč do konfliktu přicházíte: abyste informovali.“ (Urban 2001: 131)

1.3 Typy válečných novinářů

František Šulc rozlišuje tři hlavní typy válečných zpravodajů. (Šulc 2004)

Prvním z nich jsou **unilaterálové**, kteří se v krizové oblasti pohybují zcela sami a nezávisle na vojenských jednotkách. Výhoda takového způsobu práce spočívá v tom, že výstupy novinářů nejsou žádnými vojenskými orgány cenzurovány. Často bývají v kontaktu s běžnými obyvateli, mají proto objektivnější informace. (tamtéž)

Druhým typem jsou tzv. **embedi**. Ti bývají začleněni do určité vojenské jednotky, se kterou se i pohybují. Osobní vztah k jednotce se může projevit na objektivitě těchto novinářů. Na druhou stranu ale mají zaručeno podstatně větší bezpečí. A konečně třetím typem jsou **short-time embedi**, kteří s vojenskou jednotkou tráví jen určitou dobu, kombinují tak výhody i nevýhody předchozích variant. (tamtéž)

Jaromír Štětina nicméně zmiňuje ještě jeden druh válečných zpravodajů. Těmi jsou tzv. **stingeři**. Jde o nájemné reportéry na válečném území, nejčastěji kameramany a fotografy, kteří za úplatu pracují pro velké novinářské firmy. Často se rekrutují z místních reportérů, takže oproti novinářům přicházejícím ze zahraničí mají velkou výhodu místní znalosti. Protože jsou placeni podle zajímavosti a dramatičnosti záběrů, jde o skupinu reportérů, u které bývají největší ztráty na životech. Pokud se totiž situace stává vážnou, běžný zahraniční reportér může dřív nebo později bojovou operaci opustit – stingeři však často zůstávají. Štětina je nazývá „*dělníky novinářského cechu*.“ (Štětina, Hájková 2010: 44)

1.4 Objektivita ve válečném zpravodajství

Stejně jako v ostatních oblastech žurnalistiky, je v případě seriózního válečného zpravodajství velmi důležité zachovat v mediálních sděleních co nejvyšší možnou objektivitu. Předmětem této práce není hodnotit, do jaké míry vůbec lze objektivitu dosáhnout z teoretického hlediska. Jak totiž Barbora Osvaldová poznamenává: „*Je jasné, že i v důsledku lidského faktoru nemůže existovat žádný zcela neideologický, apolitický, nestranný systém zpravodajského výběru a referování.*“ (Osvaldová 2001: 13) Zaměřím se proto na čistě subjektivní poznatky reportérů. Například Jaromír Štětina k objektivitě podotkl: „*Nehledám odpověď na otázku, zda jsem jako novinář objektivní, ptám se neustále sám sebe, je-li to, co píšu a říkám, v souladu s tím, co jsem se dozvěděl, a s vlastním svědomím.*“ (Štětina,

Hájková 2010: 47) Dále upozorňuje na to, že míra objektivitě hodně záleží na tom, jaký žánr právě žurnalista zpracovává: „*Píšu-li agenturní zprávu, musí být suchá jak písek na Saharě. Píšu-li reportáž, nechť je zaujatá, nechť vyjadřuje můj názor na věc, můj cit i zaujetí. Válka má vždy začátek, vždycky je někdo první, kdo udeří. Když se pak rozvíjí spirála vzájemné nenávisti, brzy se zapomene, na čí straně je spravedlnost. Není porušením objektivitě nazývat zločin zločinem.*“ Situace je podle Štětiny pro válečného novináře komplikovaná také tím, že neustále přechází z jedné strany konfliktu na druhou. (tamtéž)

František Šulc k problematice objektivitě poznamenává: „*Objektivitě nesmí záviset na místě, čase a okolnostech, ve kterých novinář pracuje.*“ (Šulc 2004) Nicméně když se novinář např. pohybuje v určité vojenské jednotce, citově jej to s ní svazuje a postupně se z ní stane strana, které v konfliktu fandí. (tamtéž)

Davidová uvádí, že v extrémních situacích může být pro novináře problém ověřit informace z více zdrojů, zároveň ne všechny zdroje jsou dostatečně kvalitní. Velkou roli hraje též celkový kontext, který novinář nemusí mít vždy k dispozici. Pak přichází na řadu domovská redakce, jež může takový kontext poskytnout. (Davidová 2010: 23)

S problematikou objektivitě souvisí již zmiňovaná propaganda. Mezi ní a relevantními informacemi musí novináři umět rozlišovat hlavně v případě, kdy pracují s oficiálními zdroji válčících stran. Jak je za války tenká hranice mezi relevancí a objektivitou si ověřil i Michal Kubal. Ten popsal jednu z epizod války v Iráku, ve které hrál hlavní roli americký bitevní vrtulník Apache – někdejší symbol technické nadřazenosti americké armády⁷. Iráčané jeden stroj ukořistili. Podle oficiálních vládních zdrojů jej měl sestřelit nějaký vesničan puškou československé výroby. „*Státní televize donekonečna opakovala záběry pokořeného stroje, kolem křepčila skupinka vesničanů, mávali kalašnikovými a starými opakovačkami a provolávali slávu Saddámu Husajnovi. Vrtulník na sobě neměl stopy střelby, viditelně musel přistát kvůli technickým potížím. Oficiální irácká verze byla ale jiná. Poprvé ji předložil viceprezident Azíz a do večera se jí dostalo pocty nejvyšší – v jednom z projevů ji zmínil i Saddám Husajn. Irácká propaganda stvořila legendu – legendu, ve které hrály hlavní roli americký stroj na zabíjení, hrdinný irácký stařík-zemědělec a neméně stará opakovačka, která se kdysi vyráběla v brněnské zbrojovce a podle toho dostala v Iráku své jméno – Brno.*“ (Kubal 2003: 86)

Podobný propagandistický účel mají i organizované cesty pro novináře, jak tomu bylo právě v Bagdádě za Irácké války. Ministerstvo informací umožňovalo zahraničním reportérům pohyb po městě pouze pod dohledem, jinak hrozily postihy (např. okamžité

⁷ Vrtulník byl symbolický hlavně proto, že sehrál důležitou roli při první irácké porážce v Zálivu. Apache zahájily v roce 1991 útok na irácké pozice. (Kubal 2003: 85)

vyhoštění). Běžné proto byly vyjížděky konvojů autobusů plných reportérů, které svou cestu začínaly a končily před ministerstvem. Konvoj však nezastavoval. Cílem bylo demonstrovat, že americká agrese nemá na běžný chod Bagdhádu žádný vliv. (Kubal 2003: 116)

Potom, co je novinář svědkem například nějakého masakru, si jen těžko může zachovat stoprocentní objektivitu. Jaromír Štětina proto poukazuje na důležitost provázání reportéra s redakcí. *„Objektivitu a vyváženost nemůže zajistit novinář v krizové situaci. To musí zajistit editor, který skládá jednotlivé články dohromady.“* (Štětina, Hájková 2010: 56)

1.5 Ženy ve válečném zpravodajství

Válečné zpravodajství určitě není jen doménou mužů, jak by se mohlo nabízet. Už třeba z toho důvodu, že žen-vojaček je podstatně méně. Každopádně být válečnou zpravodajkou nepředstavuje překážku v oblasti psychiky ani přístupu ke zdrojům. Pohlaví tak není pro kvalitní práci válečného zpravodaje vůbec rozhodující. (Tumber, Palmer 2004: 23)

Jaromír Štětina je toho názoru, že ženy mohou mít často i výhodu a mnohdy odvádí lepší práci než muži. *„Hezká novinářka může využívat toho, že si s sebou vojáci nosí do zákopů i představu laskavosti a něhy. Ochotněji se rozpovídají a reportérka se může dozvědět víc než zarostlý a špinavý fousatý zpravodaj.“* (Štětina 2003: 106) Jak Štětina přiznal, několikrát tuto metodu použil v době, kdy pracoval s Petrou Procházkovou⁸. Upozornil též na svou známou, dopisovatelku ruského deníku Novaga Gazeta, která dokázala zjistit, kdy Čečenci zahájí útok na Groznyj⁹. Šlo o informaci určenou pouze pro nejvyšší velitele. (tamtéž)

Nicméně vzhledem k nebezpečí, které toto povolání s sebou nese, mohou být za určitých okolností ženy přece jen ohroženy více. Barbora Šámalová¹⁰ popsala, co se stalo jedné britské zpravodajce v Jižním Iráku, když se skupina novinářů účastnila cesty konvoje s humanitární pomocí. Britka oblečená v neprůstřelné vestě a přilbě s označením „Press“ dávala nějaké sladkosti dětem. To už ale u ní byla skupinka mladíků: *„Asi sedmnáctiletý výrostek ji chytí za ruku a začne osahávat. Jeho kamarádi se s chichotem přidávají. Než se vzpamatuje, sápe se na ni les rukou. Britka začne vrískat a drápe se pryč. Než jí stačí někdo přiskočit na pomoc, vyškubne se a prchá směrem k autobusům.“* (Šámalová 2003: 143)

⁸ Petra Procházková je kromě válečné zpravodajky humanitární pracovnice. Působila především v konfliktech, které vznikly po rozpadu Sovětského svazu. Viz. dále v praktické části.

⁹ Hlavní město současné Čečenské autonomní republiky Ruské federace. Téměř zcela zničeno během bojů po rozpadu Sovětského svazu v letech 1995 – 1999. Viz. dále v kapitole 2.1.

¹⁰ Barbora Šámalová v současné době pracuje jako zahraniční zpravodajka České televize v Číně. Nicméně působila i v Kuvajtu a Jižním Iráku, kde trávila začátek války s česko-slovenskou protichemickou jednotkou. (Kubal, Šulc, Šámalová 2003: vnitřní přebal)

1.6 Pravidla práce válečných zpravodajů

Jak uvádí Jan Urban, v extrémních situacích musí reportér zachovávat množství zásad, které by měly být pravidlem ve všech konfliktech. Rozdělil je do tří kategorií sestupně podle důležitosti: fyzické bezpečí, psychické bezpečí a obecné zásady, které po vzoru autora rozeberu podrobně a kontext pro ilustraci doplním reálnými zkušenostmi válečných reportérů. (Urban 2001: 127-130)

1.6.1 Fyzické bezpečí

V prvním bodě této kategorie autor klade důraz na správné oblečení. Za důležité považuje mít vždy dobrou bundu a boty, které zaručí základní pohodlí i při náhlých změnách počasí, s nimiž je třeba počítat. Klíčové je volit nenápadné barvy, jež nebudou vyčínat. Cílem reportéra by také nemělo být zbytečné přitahování pozornosti a provokování. Zbytečné je proto nosit něco drahého, co se dá jednoduše prodat. Novináři na válečném území také běžně nosí neprůstřelné vesty a přilby. (Urban 2001: 127) Ke svému vybavení v konfliktu v Jižním Íráku František Šulc poznamenal: *„Měli jsme neprůstřelné vesty, protichemické obleky a helmy... Největší závist vyvolávala moje neprůstřelná vesta, kterou jsem si přivezl z Prahy. Jednotky, které se pohybují na hrotu útoku, jako třeba námořní pěchota, mají neprůstřelné vesty. Měl jsem podobnou. Jsou do ní zezadu a zepředu vloženy kevlarové pláty, takže je poměrně lehká a zároveň odolná.“* (Šulc 2003: 63)

Urban dále zdůrazňuje, že reportér by nikdy neměl nosit zbraň a navlékat si i třeba jen části uniforem. Jediné co doporučuje, je mít u sebe malý nůž. Velké totiž při ozbrojených konfliktech všichni považují za zbraň. (Urban 2001: 128) Jaromír Štětina je téhož názoru. Myslí si, že reportér by určitě ani pro osobní ochranu neměl nosit zbraň, protože *„by tím porušil princip pouhého pozorovatele. Vystavil by se nebezpečí, že bude považován za militanta z nepřátelské strany. První zkušenost jsem s tím udělal za revoluce v Rumunsku roku 1989. V Bukurešti nás ozbrojené revoluční milice postavily ke zdi za to, že jsme u sebe v kapsách měli na památku ostré patrony, které jsme našli na ulici. Byla to od nás hloupost vyplývající z nezkušenosti. Zachránilo nás jen to, že se objevil rozumný velitel gardy.“* (Štětina, Hájková 2010: 42) Zřetel je také podle Urbana nutné brát na to, s kým se reportér fotí. Fotografie s vojáky jedné strany jej automaticky diskvalifikují v očích protivníků. (Urban 2001: 127)

Jak bylo zmíněno výše, novinář by neměl svým vzezřením provokovat. To neplatí jen o oblečení, ale jak Urban podotýká, rozruch může vzbudit i třeba jen drahá propisovačka. Doporučuje válečným reportérům též nosit u sebe základní vybavení, které přirovnává

k delšímu turistickému výletu. Chybět by neměla malá lékárnička. Zároveň platí, že pití je důležitější než jídlo. Nosit s sebou vždy zásobu vody je tak klíčové. Problém může nastat také s umýváním (tamtéž). K tomu Jaromír Štětina poznamenal: „Často se nám stávalo, že jsme v jednom oblečení trávili i několik nocí za sebou.“ (Štětina, Hájková 2010: 43)

Závěrem Urban k fyzickému bezpečí uvádí: „Oblečení a výbavu je nutné vždy přizpůsobit riziku: Vždy je potřeba mít volné ruce a mít možnost rychle popoběhnout, nebo se ukrýt. Nejlepší je bunda, vesta nebo pás s mnoha kapsami, žádné velké, plandavé batohy.“ (Urban 2001: 128)

1.6.2 Psychické bezpečí

Neméně důležité je také psychické bezpečí. Jak Urban poznamenává: „Zpravodaj nesmí fungovat na adrenalin a nucené překonávání stresu – únava je nejčastějším zdrojem chyb.“ (Urban 2001: 128) Vyplatí se umět odpočívat a spát v jakoukoliv hodinu. Znamená to totiž, že při příští krizové situaci, která může přijít, bude reportér připraven a soustředěn. Důraz Urban klade na důležitost základní znalosti místního obyvatelstva. Zejména toho, co lidé považují za bezpečné a slušné. (tamtéž)

Autor k psychice podotýká, že v této profesi se nikomu nevyhne strach. Jde však zároveň o to, jak se strach člověk naučí zvládat. (tamtéž) S tím souhlasí i Jaromír Štětina, který uvádí: „Dokonce si myslím, že strach je pro dobrou práci válečného zpravodaje předpokladem. Strach je něco jiného než zbabělost. Poskytuje informaci o míře rizika, které člověk ještě může podstoupit. Překonávání strachu je psychicky bolestivé. Je-li bolest příliš silná, znamená to, že je třeba podřídit chování sebezáchovným pudům.“ (Štětina, Hájková 2010: 46) Hlavně začátečníkům může podle Urbana pomoci, pokud budou z počátku pracovat s někým zkušeným, který už krizové situace zažil. Pravděpodobně se novinář na válečném území setká s pohledem na mrtvá těla nebo raněné. I na takové situace by měl být dopředu připraven. (Urban 2001: 128) Pro představu, Michal Kubal třeba popsal, co viděl v Bagdhádské nemocnici, která se stala shromaždištěm raněných po raketovém útoku na tržiště: „Na lůžku vedle něj (vedle lékaře, se kterým mluvil; pozn.) leží muž s amputovanou rukou a nohou ovázanou a ovázanou hlavou. O kus dál dítě v zakrvácených obvazech bez jakékoli péče, jenom s výživou, která mu proudí kapačkou do žíly. Ve vedlejší pokoji další chlapec se zlomenou nohu – drátěná dlaha mu trčí přímo z rány, na vedlejší posteli dezinfikují muži hlubokou ránu, vatu napuštěnou jódem mu cpou hluboko do ruky.“ (Kubal 2003: 150)

Válečný reportér bude při své práci muset nutně jednat i s ozbrojenci, případně s lidmi v šoku apod. Urban poukazuje na to, že v extrémních situacích lidé nejednají standardně. Projevují se zejména pudy a zkratkovitost. Válečný reportér by z těchto důvodů podle něj měl

být od prvního okamžiku vnímán naprosto jednoznačně. Cílem je vyzařovat jasný signál, že novinář pro nikoho nepředstavuje nebezpečí. (Urban 2001: 128)

Přes to všechno se může stát, že dojde třeba k verbálním konfliktům s ozbrojenými lidmi (nemusí jít nutně o vojáky). V takovém případě Urban uvádí: *„Dokud se mluví, tak se nestřílí. V jakékoliv konfrontaci s ozbrojencem mluvejte a mluvte. Dávejte pozor na lidi, kteří mlčí – buď už jsou tak poničeni, že komunikovat nepotřebují, anebo jsou v hlubokém šoku. Dívejte se lidem do očí a snažte se jim pomoci vyhnout konfliktu s vámi. Někdy je možné z očí unavených stresovaných lidí hodně uhádnout.“* (Urban 2001: 129)

Autor závěrem podotýká, že nejlepší je, pokud redakce spolupracuje s psychology. Možnost promluvy s odborníkem by totiž podle něj měla být po návratu ze zahraniční cesty součástí pracovní smlouvy novináře, obzvlášť vrací-li se právě z ozbrojeného konfliktu nebo přírodní katastrofy. Váleční zpravodajové podle Urbana musí být také psychicky připravení na to, že největší duševní nápor mohou zažít až při návratu domů, kdy zjistí, že jejich svědectví o nějakém konfliktu vlastně nikoho nezajímá. (tamtéž)

1.6.3 Obecné zásady

Jednou z hlavních obecných zásad, kterou autor uvádí, je prostý fakt, že *„novináři píšou o válkách – nebojují v nich.“* (Urban 2001: 129) To však neznamená, že by neměli mít povědomí o zbraních, které se v daném konfliktu používají. Co se zbraní týče, v otevřených vojenských konfliktech jsou pro novináře největším nebezpečím dělostřelecké granáty a ostřelovači. Michal Kubal, který s kolegy zažil bombardování v Bagdádě, poznamenal: *„Stíhačku už jsme viděli pouhým okem. Nebyl to příjemný pocit a už vůbec ne ze střechy ministerstva informací, které mělo pověst jasněho cíle amerických náletů. Uprímně řečeno nevím, jestli jsem někdy tak rychle seběhl 59 schodů, které vedly ze střechy ministerstva na pevnou zem. (...) Ve chvíli, kdy nahoře na budově spustil protiletadlový kulomet, se k nám připojili i novináři, kteří v jedné místnosti v přízemí sledovali nějakou tiskovku. Bomba ale dopadla o tři sta padesát metrů dál.“* (Kubal 2003: 167) Jan Urban k problematice ostřelovačů uvádí: *„Pokud vidím do míst, kde může být ostřelovač, znamená to, že může vidět i on mě. Je rozumnější si zajít několik kilometrů, než riskovat přebíhání nekrytého úseku pod palbou. Jednání ostřelovačů se dá, pokud nemají pud lovce lidí, do jisté míry předvídat. Pokud mají možnost volby, raději se trefojí do jedoucího auta, než do kličkujícího člověka.“* A doplňuje, že není dobré brát na lehkou váhu ani miny. (Urban 2001: 130)

Obzvlášť nebezpečné mohou být krajnice u silnic. Stává se, že i po odminování se smí jezdit jen prostředkem silnice. Jako problematičtější se pak může ukázat i tak běžná situace, kterou je míjení vozidel. (tamtéž)

Velký pozor musí válečný zpravodaj pohybující se na nebezpečném území dávat na své doklady. Kromě mezinárodního novinářského průkazu u sebe často musí mít různé akreditace a další povolení, které mu umožňují volný pohyb apod. Vždy je ale třeba dávat pozor na různé místní legislativní úpravy. Například Barbora Šámalová, která natáčela za války v Iráku v prostoru americké základny Camp Dauhá s pouze ústním souhlasem velitele jedné z místních jednotek, přišla o všechny pořízené záběry: *„Zbývá natočit pár záběrů a rychle pryč. Jenže neuplynou ani dvě minuty a už u nás brzdí tři džipy bezpečnostní služby. Vyskočí z nich tři vojenští policisté s pistolí u pasu a vyptávají se, co jsme zač. (...) Pravděpodobně nám chybí nějaký papír – prohlášení, že jsme se seznámili s pravidly platnými pro pohyb po základně.“*. Po tom, co vojáci prošli všechen materiál a nemohli se shodnout, které záběry pořízeny být smí, raději všechno reportérům smazali. (Šámalová 2003: 97)

Podobně důležité je mít u sebe odpovídající hotovost. To zdůrazňuje Jan Urban, který upřednostňuje malé bankovky ukryté na několika místech, ale také Jaromír Štětina. Ten podotýká, že válka je drahá a třeba pronájem auta představuje výraznou položku. Hotovosti by ale podle něj reportér u sebe měl nosit co nejméně. *„Člověk musí mít dostatek peněz zvláště tehdy, je-li na frontě delší dobu. Karty se neakceptují, bankomaty tu nejsou. Řešil jsem to často tak, že jsem polovinu hotovosti měl v kapse, polovinu jsem si schoval do boty. V případě oloupení člověk přijde jen o polovinu peněz. Nebezpečí oloupení je ve válce mnohem větší v týlu než na frontové linii. V zákopech jsou si lidé blízcí, jsou spojeni jedním osudem a případy oloupení jsou mnohem vzácnější než v zázemí. Válka tam přináší rozpad morálky, zákony přestávají platit. Lidé v zoufalství zabíjejí i pro boty nebo přikrývku.“* (Štětina, Volencová 2010: 44)

V neposlední řadě musí zpravodaj myslet na zajištění kontaktů, které mu pomohou při pohybu na krizovém území a zároveň mohou pomoci zajistit různé podstatné informace. Může jít o místní průvodce, kteří znají poměry v oblasti, kde novinář působí. Takového člověka si platil i Michal Kubal při svém působení v Bagdádu. Pomohl mu třeba se směnou dolarů na denáry, kdy zajistil od místních překupníků odpovídající kurz, ale dokázal díky svým kontaktům zajistit prodloužení akreditací Kubalovi a jeho kameramanovi. (Kubal 2001: 244 – 245)

1.7 Problematika etiky

Samostatnou kapitolou válečného zpravodajství je otázka etiky. Tuto problematiku upravují etické kodexy, ať už Syndikátu novinářů nebo samotných médií. Nicméně je třeba říci, že ne vždy může podle nich novinář ve válečných podmínkách jednat. Základní etickou otázkou, kterou reportéři budou řešit, je dilema, zda i pomáhat, či být v pozici pouhého pozorovatele. Většina válečných zpravodajů se na základě svých zkušeností shoduje na tom, že raněným by měl novinář pomoci v případě, že se v okolí nenachází nikdo, kdo by to mohl udělat za něj. (Davidová 2010: 47) Michal Kubal také poukazuje na to, že novinář by neměl suplovat humanitární pracovníky: *„Já si myslím, že novinář je tam od toho, aby na ten příběh upozornil lidi. Nebo aby upozornil na lidi, jejichž práci je tam pomáhat. Já tu práci беру tak. To je hranice mezi novinářem a humanitárním pracovníkem, která by měla být poměrně jasně daná. Samozřejmě pokud jde o bezprostřední ohrožení života, tak o tom není žádná, ale moje pomoc lidem končí v krajním případě tím, že jim tam třeba nechám nějaké peníze.“* (Šindelářová, Vymětal 2006: 51-52)

Novináři často mohou hodně pomoci nepřímo – právě informováním. Jitka Obzinová¹¹ popsala situaci, kdy natočila a použila drastické záběry. Podle ní však právě tím hodně pomohla: *„Samozřejmě když člověk chtěl šokovat a pomoci, jako v tom případě, když jsem dělala spoty na humanitární pomoc pro Sarajevo, tak jsem tam dala obrázek, jak jde chlap a nese v náručí svého čtyřletého podřiznutého syna, ale to bylo proto, že Sarajevo bylo v šílené situaci a bylo potřeba tam dovézt pomoc a bylo potřeba na to vybrat peníze. Tak jsem to sestříhala a vybrala se rekordní částka.“* (Šindelářová, Vymětal 2006: 51) Šokující záběry tedy mohou minimálně vyvolat zájem veřejnosti. Nicméně nemusí to být vždy pravidlem, neboť příjemci válečného zpravodajství bývají na drastické záběry zvyklí, což je třeba vzít do úvahy. (Davidová 2010: 47)

Tím se otevírá další dilema válečných novinářů – co je ještě etické natočit nebo jinak dokumentovat. Světoznámý fotoreportér Patrick Chauvel¹², který s různými vojenskými jednotkami absolvoval množství krutých válečných operací, běžně fotografoval např. mrtvá těla. Nicméně měl nastavenou morální hranici, za kterou už nedokumentoval. Když třeba při bojích o Groznyj v Čečensku narazil na umírajícího ruského vojáka, ocitla se tato scéna právě za touto hranicí a on se pokusil alespoň trochu vojákovu pomoci. *„Sednu si k němu na bobek. (...) Začnu k němu mluvit jako k dítěti, abych ho uklidnil a pomohl mu*

¹¹ Jitka Obzinová je bývalá zpravodajka z konfliktů v někdejší Jugoslávii (Šindelářová, Vymětal 2006: 55).

¹² Francouzský fotoreportér. Byl ve válce v Izraeli (tehdy dokonce jako sedmnáctiletý), Vietnamu, Libanonu, Íránu, Panamě, Čečensku a dalších (Chauvel 2009: zadní přebal).

usnout. Odložím foťáky. Jsou zbytečné.“ (Chauvel 2009: 289) Etickou hranici má též Jaromír Štětina, kterou lze ilustrovat na jednom z jeho zážitků. V Tádžikistánu dokumentoval příběh tzv. street kids (dětí ulice – převážně válečných sirotků). V průběhu natáčení se otrávila osmiletá holčička, jejíž rodiče byli alkoholici a opili se i na jejím pohřbu. Všechno Štětina s kolegyní Petrou Procházkovou točil: *„Natočili jsme i scénu, kdy Káťa ležela na mramorovém stole, zatlačovali jí oči... To se ještě dá udělat, ale ten okamžik, kdy by vydechla naposledy, bych natočit nedokázal. Mířil jsem kamerou na umírající nebo mrtvé, ale zachytit vrcholnou chvíli lidského života – to bych neměl odvahu. (...) O tom, jestli člověk může točit umírající, jsme mluvili s režisérkou Olgou Somerovou a shodli jsme se, že za jistých okolností to možné je. Já mám jen dvě možnosti – natočit vlastní smrt nebo smrt, jejíž zobrazení bude mít smysl. Jako memento.“* (Štětina, Volencová 2003: 107)

2 KONTEXT KONFLIKTŮ ZMIŇOVANÝCH V PRAKTICKÉ ČÁSTI

Následující kapitola je věnována stručnému popisu nejvýznamnějších ozbrojených konfliktů, ve kterých působili reportéři oslovení v praktické části práce.

2.1 Války v Čečensku

Čečensko je v současnosti jedna z dvaadvaceti autonomních republik, jež jsou součástí Ruské federace. Jde o poměrně malou zemi, v níž žije asi 1 400 000 lidí, z toho necelých 300 000 v hlavním městě Groznyj (údaje z roku 2018 uveřejněné Ministerstvem zahraničních věcí Ruské federace¹³). Můžeme zde nalézt též velkou národnostní a náboženskou pestrost.

Čečensko (respektive region severního Kavkazu, v němž se nachází) je pro Rusko strategicky důležité. Pokud pomineme nezanedbatelný zemědělský potenciál, nachází se zde též významné přístavy na Černém a Kaspickém moři, ale především ropovody vedoucí z Kazachstánu a Ázerbájdžánu.

Jak uvádí Miloš Balabán, pokud budeme hledat příčiny dvou válek, které v Čečensku po roce 1996 a 1999 proběhly, musíme se vrátit do období rozpadu Sovětského svazu. Konec existence SSSR totiž byl pro mnohé národy impulsem k vytvoření autonomních států. Osamostatnit se chtělo i právě Čečensko, kde v čele hnutí za nezávislost stál bývalý generál Sovětské armády Džochar Dudajev. Pod jeho vedením převzaly bojové oddíly tzv. Celonárodního kongresu čečenského národa fakticky moc v republice. Z počátku Moskva na tuto situaci nijak nereagovala. Podle Balabána se tak stalo proto, že nová ruská vláda Dudajeva vlastně podporovala, protože měl pod kontrolou staré komunistické vedení, a také měla v té době větší starosti, které se týkaly především transformace moci na vyšší úrovni politiky. Dudajev dokonce začátkem roku 1992 disponoval velkým množstvím výzbroje a výstroje, které na území Čečenska zanechala sovětská vojska při stěhování z Grozného. Bylo tak možné vytvořit regulérní armádu. Veškerá politická jednání, která by pomohla stabilizovat situaci v severním Kavkazu, byla neúspěšná. Čečensko trvalo na uznání republiky jako subjektu mezinárodního práva. (Balabán 2007: 4)

Jak Balabán uvádí, pod tlakem okolností, kterými byly především ekonomické zájmy, se Moskva rozhodla vyřešit problém Čečenska vojenskou cestou. Vojenské operace začaly 11. prosince 1994. Ačkoliv prezident Jelzin proklamoval, že válka bude malá a rychlá,

¹³ Dostupné z: http://www.mid.ru/ru/maps/ru/ru-ce/-/asset_publisher/DF9VGJcRBIyK/content/id/675374
Cit.: 15. 3. 2018

ukázalo se, že ofenziva nejde podle plánu a užívané prostředky neodpovídají prvotnímu účelu konfliktu. Byly totiž časté dělostřelecké a letecké údery na různá místa v Grozném, což se podepsalo i ve ztrátách na civilním obyvatelstvu. Čečenská obrana se ukázala jako účinná. Vzhledem k neplánovanému vývoji konfliktu se ruské velení rozhodlo v srpnu 1996 vojenské operace ukončit. První válka tak pouze potvrdila, že Čečensko neuznává Ruskou nadvládu a fakticky pouze prohloubila destabilizaci regionu. (tamtéž)

Balabán ale podotýká, že vítězství Čečenských sil bylo draze vykoupené, protože ačkoliv se republika fakticky stala nezávislou, došlo k úplnému zničení země. Někdejší politická reprezentace Čečenska zároveň přestala mít pod kontrolou kriminalitu. Mluví se též o vzestupu islámského radikalizmu. Přesto však obyčejní lidé žijící v bídě vládu podporovali. (Balabán 2007: 6)

Za důvody druhé války stojí snaha Čečenska o násilnou expanzi do Dagestánu, tedy na území Ruské federace v srpnu 1999. Čečensko se tímto aktem podle Balabána pokusilo rozšířit sféru svého vlivu na další území severního Kavkazu, kde také nepanovala spokojenost s moskevskou vládou. Scénář z první války se však již neopakoval. Balabán za tím vidí především změnu politického vedení Ruska v čele s premiérem Putinem. Moskva rychle odpověděla vojensky i ekonomicky. Pomohlo jí také to, že Dagestánci s Čečenskou anexí nesouhlasili. (tamtéž)

Balabán považuje za klíčové, že původní dohody z první války přestaly platit a úplná suverenita Čečenska se tak stala minulostí. (tamtéž) Rusko nasadilo silné vojenské jednotky a Čečenci byli nuceni ke změně taktiky – přešli na partizánský způsob boje. Přestože Rusové utrpěli během operace velké ztráty, území Čečenska dostali zpět pod kontrolu¹⁴. Země se dlouhou dobu z obou konfliktů zotavovala, devastace infrastruktury a dalších klíčových záležitostí byla značná.

Čečensko je v současné době poměrně chudou zemí s vysokou nezaměstnaností. V čele republiky stojí vůči Moskvě loajální prezident Ramzan Kadyrov, který je ruskou vládou podporován zejména finančně¹⁵. Podle některých názorů je situace v Čečensku nestabilní i po letech, ačkoliv vojenské operace oficiálně skončily v roce 2009¹⁶.

¹⁴ Ruské velení bylo za vysoké ztráty kritizováno. Politolog Tomáš Šmíd pro Lidovky.cz řekl, že za drastický způsob vedení války nese odpovědnost právě Putin. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/rusko-sve-zajmy-jinak-nez-agresivne-prosadi-neumi-mini-politolog-smid-1n1-/.aspx?c=A140717_172519 Cit.: 19. 2. 2018

¹⁵ Kadyrov je kritizován za porušování lidských práv. Dostupné z: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/evropa/187617-zapad-chce-videt-rusko-na-kolenou-to-se-ale-nestane-tvrdi-muslimsky-vudce/> Cit.: 20. 3. 2018

¹⁶ Takového názoru je třeba novinářka Manon Loizeau. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/podrobny-narod-aneb-jak-se-zmenil-zivot-v-cecensku/r~a3f8f30acbe011e4a788002590604f2e/> Cit.: 21. 3. 2018

2.2 Konflikt na Ukrajině

Samotnému ozbrojenému konfliktu na Ukrajině předcházela politická krize vyvolaná sérií občanských protestů, která v zemi propukla na jaře 2014. Tato krize bývá označována jako tzv. Euromajdan. Jak uvádí Michal Lebduska, Euromajdan měl za následek svržení proruský smýšlejícího prezidenta Viktora Janukoviče a vytvoření nové vlády bez orientace na Rusko. Zároveň byl zvolen nový prezident, jímž se stal Petro Porošenko. (Lebduska 2014)

Nicméně na východě Ukrajiny a zejména Krymském poloostrově, kde je většina obyvatel ruskojazyčná, začali lidé proti Kyjevské vládě (nově orientované směrem k Evropské unii) protestovat. Tyto události vyvolaly reakci Ruské federace, která později vojensky anektovala Krymský poloostrov. (tamtéž) Jak podotýká Jitka Mikysková, Krym hrál důležitou politickou roli dlouhodobě. Především proto, že je klíčový pro ovládnutí Černého moře a strategických úžin Bospor a Dardanely, které představují bránu do Středozemního moře. Nachází se zde jeden z nejvýznamnějších přístavů světa Sevastopol. Snaha o ovládnutí Krymu Ruskou federací má tak logický základ. (Mikysková 2017)

Autorka vyjmenovala čtyři faktory, které utvrdily Ruskou federaci v kontroverzním rozhodnutí Krym anektovat. První z nich se týká výše zmiňované námořní důležitosti poloostrova. O nějakou formu kontroly nad tímto prostorem se Rusko snažilo dlouhodobě. Novodobé spory o Krym se datují od roku 1920, kdy měl být podle mezinárodní smlouvy demilitarizovaná zónou pod správou Společnosti národů. Následovaly další smlouvy a jednání, kterých se postupem času účastnily různé státy, kromě někdejšího Sovětského svazu např. Turecko i Spojené státy. (tamtéž)

Druhým faktorem podle Mykiskové bylo rozšiřování sféry vlivu Severoatlantické aliance. První předpoklady této „hrozby“ pro Rusko, je třeba hledat už v době těsně po skončení Studené války. Tehdy Ruská federace přišla o tzv. nárazníkové pásmo, které po desetiletí tvořilo mimo jiné Rumunsko, Bulharsko (na jejichž území NATO mohlo nově umístit své základny) a právě Ukrajina. Rozšíření kontroly nad územím kolem Černého moře je tak důležité pro Severoatlantickou alianci, ale především pro Rusko. (tamtéž)

Třetí faktor, který Mykisková uvádí, je obecné směřování Ukrajiny na Západ a odklon od Ruska. Ačkoliv Budapešťské memorandum z roku 1997 zaručovalo Ukrajině suverenitu a nezávislost, už tehdy mělo Rusko problém se statutem Krymu. Když Ukrajina začala vést přístupové rozhovory do EU a NATO, začalo být reálné, že by se ze Sevastopolu mohla stát důležitá základna Aliance. (tamtéž)

Čtvrtým faktorem je snaha Ruska o opětovný vzestup jako velmoci, kterou po konci Studené války přestalo být. Jak autorka upozorňuje, k Západu zde panuje dlouhodobá

nedůvěra a všeobecně sdílený strach z ohrožení. „V tomto kontextu se pak Rusko ze svého pohledu oprávněně obávalo, že je stále více obkloповáno sférou amerického vlivu. S nástupem Vladimira Putina se razantně změnilo směřování Ruska. To již nemá pocit, že je poraženou zemí, která musí ustupovat a vyklízet pozice. Nastoupilo cestu návratu mezi přední velmoci, otevřeně deklaruje své zájmy a stává se zemí, se kterou je nutné na mezinárodní scéně počítat.“ (tamtéž)

Důležitým bodem Krymské krize je referendum z 6. března 2014, které vojenské anexi umožnilo, aby se dodatečně jevila jako legitimní. Pro připojení poloostrova k Rusku totiž hlasovalo více než 87% voličů. Existují však pochybnosti o legitimitě volby. (tamtéž)

Ačkoliv mnozí světoví politici anexi odsoudili, prezident České republiky Miloš Zeman se loni v říjnu vyjádřil v tom smyslu, že jde o hotovou věc. Krizi provázely množství dezinformací, které pocházely z Ruské i Ukrajinské strany. Na Rusko byly po anexi uvaleny ekonomické sankce. (Eichler 2018)

Je nutné zmínit, že šlo především o vojenskou operaci, která si vyžádala mrtvé a raněné. Konfliktem byli zasaženi i civilisté. Nevládní organizace Human Rights Watch, která upozorňuje na porušování lidských práv, uvedla, že se proruská domobrana měla dopouštět vyhrožování, únosů a dokonce i mučení aktivistů a novinářů¹⁷. Existují též případy podezřelých zmizení lidí, zejména Krymských Tatarů¹⁸.

2.3 Konflikt na Náhorním Karabachu

Náhorní Karabach je území v oblasti jižního Kavkazu. Jde o region patřící Ázerbájdžánu, avšak žijí zde ve velké většině Arméni – zde jsou kořeny konfliktu. Jak uvádí Taťána Jančárková, mluvíme o sporu, který se bez zdárného řešení táhl dlouhá léta. Prvopočátky konfliktu lze najít už na přelomu 20. století, nicméně reálným problémem se stal až po rozpadu Sovětského svazu a snahou svazových republik o osamostatnění, kdy si územní nároky na Náhorní Karabach kladla Arménie i Ázerbájdžán. (Jančárková 2009: 41)

Jančárková podotýká, že vojenské operace, které začaly v roce 1988, si podle některých zdrojů vyžádaly až 50 000 obětí. Boje se odehrávaly především v horských oblastech, ale i v hlavním městě dnešního Ázerbájdžánu Baku. Časté byly etnické čistky z obou stran konfliktu. Pasivní fáze války přišla až v roce 1994, kdy začalo vyjednávání a spolupráce s Minskou skupinou Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), které vedlo až k uzavření příměří. (tamtéž)

¹⁷ Human Rights Watch. Dostupné z: <https://www.hrw.org/news/2014/03/14/crimea-attacks-disappearances-illegal-forces> Cit.: 22. 3. 2018

¹⁸ BBC. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34042938> Cit.: 23. 3. 2018

I přes mírové dohody však v omezené míře ozbrojené potyčky pokračovaly nadále. Například v dubnu 2016 situace opět eskalovala a propukly nejsilnější boje od uzavření příměří. O život přišly desítky vojáků. Ázerbájdžán s podporou Turecka ještě v dubnu vyhlásil nové příměří¹⁹. Náhorní Karabach dnes z větší části stále náleží Ázerbájdžánu. Oblast jižního Kavkazu je dlouhodobě nestabilní, udály se v ní i další konflikty, například válka v Gruzii. Podobné kořeny, jako při konfliktu na Náhorním Karabachu, můžeme pozorovat také při ozbrojených střetnutích v Abcházii a Jižní Osetii.

¹⁹ iDnes.cz. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/turecko-nahorni-karabach-podpora-azerbajdzan-fae/zahranicni.aspx?c=A160403_095055_zahranicni_ert Cit.: 20. 3. 2018

3 PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část práce dává do souvislostí poznatky válečných novinářů, kteří v postsovětském prostoru v různých obdobích působili a účastnili se zdejších ozbrojených konfliktů.

3.1 Medailony novinářů

V následující kapitole je stručně popsána kariéra jednotlivých válečných zpravodajů s důrazem na předmětný prostor postsovětských zemí. Podle Šulcova dělení se všichni řadí mezi unilaterály, případně short-time embedy.

3.1.1 Jaromír Štětina

Jaromír Štětina byl dlouholetým válečným zpravodajem na území Sovětského svazu, později Ruska a okolních zemí, ačkoliv se účastnil i dalších konfliktů. Po ukončení novinářské kariéry se stal politicky aktivním. Byl zvolen jako senátor v roce 2004 (nestraník za Stranu zelených) a 2010 (TOP 09 s podporou Starostů). V současné době vykonává mandát poslance Evropského parlamentu ve frakci EPP Group, kam byl zvolen v roce 2014.

Štětina se narodil 6. 4. 1943 v Praze. Sám říká, že pochází z „*buržoazně – komunistické*“ rodiny, protože jeho babička dokonce byla zakládající členkou Komunistické strany Československa, ale jeho dědeček z matčiny strany v Chicagu vlastnil slavnou hospodu Praha. Vystudoval Vysokou školu ekonomickou a hned po studiích nastoupil jako elév do Mladé fronty. Zde však dlouho nepracoval. Protože nesouhlasil s vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa, byl vyhozen. Poté nastoupil jako pomocný dělník do národního podniku Geologický průzkum a dostudoval obor geologie na Univerzitě Karlově. Před Sametovou revolucí pořádal výpravy Sibiř, vedl politické přednášky. Ačkoliv byl až do roku 1968 členem KSČ, stal se později zapřísáhlým antikomunistou.

Po roce 1989 spoluzaložil Syndikát novinářů a nastoupil do znovuobnovených Lidových novin, aby později odcestoval jako zpravodaj do Moskvy. Mezi lety 1993 až 1996 byl ředitelem Lidových novin. Za zmínku stojí také soukromá novinářská agentura Epicentrum, kterou založil s Petrou Procházkovou v roce 1994.

Štětina za svou asi čtrnáctiletou kariéru válečného zpravodaje prošel na dvacet ozbrojených konfliktů. V postsovětském prostoru mimo jiné informoval o válce na Náhorním Karabachu, obou válkách v Čečensku nebo konfliktu v Gruzii. Je držitelem ceny Ferdinanda Peroutky a má vyznamenání Za zásluhy. Je autorem mnoha knižních titulů. Veškeré výše uvedené informace o Jaromíru Štětinovi se nacházejí na jeho webových stránkách¹⁹.

¹⁹ Dostupné z: <http://jaromirstetina.cz/zivotopis/> Cit.: 5. 3. 2018

3.1.2 Petra Procházková

Petra Procházková je dlouholetá novinářka, která proslula především svým působením v ozbrojených konfliktech na Kavkaze po rozpadu Sovětského svazu. Pracovala společně s Jaromírem Štětinou v soukromé novinářské společnosti Epicentrum. V devadesátých letech byla vyslána jako zahraniční zpravodajka Lidových novin do Ruska. V Lidových novinách působí i dnes a specializuje se na Ukrajinský region. Je také autorkou několika knih. Procházková se narodila 20. 9. 1964 v Českém Brodě. Vystudovala žurnalistiku na Univerzitě Karlově, pak nastoupila do časopisu Květy, odkud však musela odejít kvůli účasti na studentských demonstracích v roce 1989²⁰.

Je také humanitární pracovnící. Spoluvlastní s Janou Hradílkovou občanské sdružení Berkat (v překladu z čečenštiny „štěstí“), které vzniklo kolem roku 2000, aby pomáhalo čečenským lidem zasaženým válečným konfliktem, zejména pak sirotkům. Kvůli této aktivitě dokonce na čas přerušila novinářskou práci. Sdružení Berkat později působilo i v Afganistánu a na dalších místech. Dnes se Berkat snaží pomáhat potřebným na Ukrajině. Sdružení funguje striktně na dobrovolnických základech²¹.

Petra Procházková jako válečná zpravodajka informovala v postsovětském prostoru zejména o konfliktech v Náhorním Karabachu, Osetii, Abcházii a Gruzii. Je držitelkou Ceny Ferdinanda Peroutky, Novinářské křepelky a Ceny Karla Havlíčka Borovského. Také byla oceněna medailí Za zásluhy²⁰.

3.1.4 Michal Dorazín

Michal Dorazín je v současné době zahraniční zpravodaj Českého rozhlasu v Moskvě. Pro veřejnoprávní rádio pracuje už od roku 1990, nicméně mezi roky 1998 až 2004 působil také v České televizi. V 90. letech byl zvláštním zpravodajem na Slovensku, v bývalé Jugoslávii, na Balkáně a v Libyi. Od května 2013 se usídlil v Moskvě²².

Pro Český rozhlas informoval mimo jiné o konfliktu na Ukrajině. Zde byl dokonce zajat proruskými separatisty spolu se svým kolegou Vítem Pohankou. Stalo se tak na mostě vedoucím k letišti v Doněcku. Separatistům měl připadat podezřelý diktafon, který měli u sebe. Po několika hodinách byli s omluvou propuštěni²³. Dorazín obdržel cenu Karla Havlíčka Borovského za objektivitu a výjimečnou formu zpravodajství z krizových oblastí²⁴.

²⁰ Osobnosti.cz. Dostupné z: <https://www.osobnosti.cz/petra-prochazkova.php> Cit.: 6. 3. 2018

²¹ Bekrat.cz. Dostupné z: <http://www.berkat.cz/o-nas/> Cit.: 8. 3. 2018

²² Český rozhlas. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/lide/czp_zz/_osoba/1021 Cit.: 8. 3. 2018

²³ Novinky.cz. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/347873-povstalci-na-ukrajine-zadrzeli-zpravodaje-ceskeho-rozhlasu.html> Cit.: 29. 3. 2018

²⁴ Česká televize. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media/1797542-cenu-k-h-borovskeho-ziskal-dorazin> Cit.: 29. 3. 2018

3.2 Metodologie výzkumu

Vyjma analýzy dostupné literatury a mediálních výstupů, představují nedílnou součást práce rozhovory s odborníky na danou problematiku. Odpovědi respondentů budou analyzovány a dány do souvislostí vzhledem k cílům práce zmíněných v úvodu. Důležitý je také kontext ve vztahu k odpovědím ostatních respondentů.

Cílů práce lze nejlépe dosáhnout užitím kvalitativního výzkumu, neboť pracují s tzv. měkkými daty, která Sedláková hodnotí jako jemná, citlivá, podrobná a kontextová. (Sedláková 2014: 151)

Konkrétní výzkumnou metodou práce je polostrukturovaný rozhovor, jež podle Sedlákové představuje optimální metodu získání dat. U tohoto typu rozhovoru probíhá přípravná fáze definováním základních otázek, které jsou důležité pro naplnění cílů práce, nicméně je také možné, aby tazatel v průběhu rozhovoru položil i další doplňující otázky. Stejně tak nebudou položeny dotazy, na které respondent odpověděl nezávisle už dříve. Otázky se z těchto důvodů v polostrukturovaných rozhovorech rozdělují na primární (předem připravené) a sekundární (vznikají při realizaci, slouží k doplnění). (Sedláková 2014: 211)

Hlavní výzkumné otázky práce jsou: *Čím je specifický prostor postsovětských zemí pro práci válečných novinářů? Jakým způsobem novináři pracovali ve válečných podmínkách (rutiny práce – hledání kontaktů apod.)?* Mezi dílčí výzkumné otázky patří: *Jak se válečné zpravodajství proměnilo a co bylo hlavním důvodem těchto změn? Jakým způsobem se dá ve válečných podmínkách stavět k objektivitě (a jak se jí případně lze přiblížit)? Jaké má v současnosti válečné zpravodajství úkoly?*

Jak konstatuje Hendl, po realizaci rozhovorů musí tazatel věnovat hodně času následné fázi výzkumu, tedy analýze a interpretaci získaných dat. Je totiž třeba najít a utřídit jednotlivé typy informací. (Hendl 2016: 180) Samotná analýza rozhovorů proběhla formou porovnávání odpovědí respondentů vzhledem k jednotlivým tematickým okruhům, které korespondují s výzkumnými otázkami.

Co se výzkumného vzorku týče, při hledání respondentů bylo klíčové, aby od začátku První války v Čečensku (tzn. od roku 1994) dlouhodobě působili v postsovětském prostoru a informovali o nějakém ze zdejších ozbrojených konfliktů (do roku 2017) pro seriózní médium. Cílem bylo oslovit relevantní lidi, kteří ideálně ve svém oboru mají určitou reputaci.

3.3 Analýza rozhovorů

V následující kapitole jsou shrnuty hlavní myšlenky válečných zpravodajů vzhledem k cílům práce, které byly zjištěny formou polostrukturovaných kvalitativních rozhovorů. Ty jsou následně celé přepsány v přílohách práce.

Nicméně je třeba ještě zmínit, že nemohly být všechny rozhovory vzhledem k možnostem respondentů uskutečněny osobně. Protože Michal Dorazín byl v době sběru informací dlouhodobě pracovně v zahraničí, musel se rozhovor realizovat skrze e-mailovou korespondenci. Setkání s Jaromírem Štětinou a Petrou Procházkovou proběhlo osobně. Na rozhovor s panem Štětinou bylo vyhrazeno nejvíce času, je proto nejobsáhlejší. Ještě podotýkám, že v jednání byly rozhovory z několika dalšími novináři, nicméně ne vždy mohly být uskutečněny (např. kvůli pracovnímu vytížení respondentů).

Nejdříve jsou podrobena analýze témata související spíše s válečným zpravodajstvím jako celkem. Považuji totiž za logické zmínit nejprve obecnosti. Následuje analýza dílčích problematik, které již souvisí čistě s prostorem postsovětských zemí.

3.3.1 Současné úkoly válečného zpravodajství

Oslovení novináři reagovali na tezi, zda je možné, že dnes příjemce válečného zpravodajství chce především vidět krev a novináři mu ji jen dávají. Pokud by to byla pravda (i kdyby jen zčásti), znamenalo by to, že původní záměr informovat se poněkud vytrácí. Změnil by se proto i prvotní úkol válečného zpravodajství.

Jaromír Štětina v první řadě upozorňuje na to, že zcela jistě existuje také bulvární válečné zpravodajství. U toho by se dalo mluvit o ukazování krve jako hlavním úkolu. Podle Štětiny je proto třeba striktně rozlišovat mezi bulvárním a seriózním válečným zpravodajstvím: „*Solidní válečné zpravodajství má úplně jiné cíle (než bulvární, pozn.). Možná krev taky ukazuje, ale hlavně má poukazovat na to, že válka je to největší zlo, které člověk kdy vymyslel*“. Samotné válečné zpravodajství Štětina považuje za mimořádně náročnou práci: „*Válečné zpravodajství je samozřejmě těžká disciplína, protože jsou různé pohledy na to, jak má člověk tu práci dělat. Suchá novinářská škola BBC požaduje objektivní a nestranné zpravodajství. Já na druhé straně zastávám názor, že člověk musí ve válečném konfliktu někomu stranit*.“ Závěrem této myšlenky se Štětina dotýká problematiky objektivity, která bude podrobněji rozebrána později.

Podle Petry Procházkové je třeba nejdříve definovat, co se rozumí pod pojmem válečné zpravodajství. Jestli jen drastické záběry lidí s utrhanými hlavami, nebo přímo jasné reportáže o válce v širším kontextu. Procházková nicméně upozorňuje, že násilí je

všudypřítomné v médiích všeho druhu i v nás jako lidech, což ovlivňuje to, jak ho vnímáme: *„Kdysi jsem točila film o veřejných popravách v Grozném, kde dokonce popravili i ženu. Přišlo se na to podívat celé město, vysílala to i televize v přímém přenosu. A já si říkala, jak jsou ti Čečenci divní. Pak jsem se o tom bavila s psychologem, který říkal, že poslední veřejná poprava v Čechách byla na Pankráci po válce. A zase přišly davy lidí i s dětmi. Takže ta touha vidět nějakou zvrácenost v nás asi bude.“*

Michal Dorazín je toho názoru, že válečné zpravodajství urazilo za posledních dvacet let dlouhou cestu. Zmiňuje především revoluční pokrok od zpravodajství, které zahájila CNN za války v Perském zálivu. Každopádně ale Dorazín považuje informování za zásadní a nenahraditelný požadavek na válečné zpravodajství. *„Pokud jde o krev, i ta divákům brzy zevšední. Proto je snahou profesionálních novinářů natáčet a zaznamenávat příběhy, které mají obecnou vypovídací hodnotu.“*

3.3.2 Technologický vývoj a jeho dopad na válečné zpravodajství

Všichni oslovení novináři se shodují, že jedním z hlavních faktorů, který proměnil válečné zpravodajství (i zpravodajství obecně) je rozvoj nových technologií. A to ve smyslu nových možností v oblasti vylepšených kamer, fotoaparátů atd., ale spíše také přenosových zařízení a sociálních sítí.

Pro ilustraci tohoto vývoje skvěle poslouží vzpomínky Jaromíra Štětiny, který popsal, jak pracoval v první čečenské válce. Tehdy byla komunikace v reálném čase možná pouze telefonicky. Telefony ale nebyly dostupné všude, proto bylo jedinou možností používat satelitní telefon o velikosti kufru s anténou, která se rozevřela jako deštník. Ten však byl extrémně drahý a mohly si ho dovolit pouze velké redakce. Štětina vzpomíná: *„Já jsem napsal reportáž, odjel jsem dvě stě kilometrů daleko na poštu do Dagestánu, kde seděla v ústředně spojovatelka a strkala takové ty kolíky do těch dírek. Do redakce se volalo přes Moskvu. V redakcích fungovaly nabíráky. Zase tam seděly nějaké slečny a rychle na stroji přepisovaly, co jim člověk diktoval. Často jsem jim musel hláskovat jména, protože mi nerozuměly. To s družicovým telefonem odpadlo.“* Štětina také ale poukazuje na to, že technologie ovlivnily i naše vnímání války: *„Válka se stala více součástí našeho života. Možná i díky pojítkům, ale hlavně tím, co se ve světě odehrává. Především v on-line přenosu. Dnes je normální, že voják ze zákopu může telefonovat domů mamince, že právě dostal střepinou a brzy umře.“*

Petra Procházková vnímá vliv nových technologií na válečné zpravodajství vesměs pozitivně: *„Sociální sítě jsou velký pomocník, už třeba jen proto, že nemusíte pořád volat*

politikům. “ Procházková nicméně v této souvislosti považuje za velký problém nízkou úroveň mediální gramotnosti veřejnosti: „Je třeba upravit vědomí lidí, kteří nerozlišují, že tady existují nějaká média, která mají ze zákona určité povinnosti, za jejichž porušení mohou být trestána. Pak tu je armáda bloggerů, lidí co cestují a sem tam něco napíšíou... Úplně se to smíchalo a tyto dva typy zdrojů lidí považují za rovnocenné. Za lživé informace na sociálních sítích totiž není nikdo postižitelný, na rozdíl od tradičních médií. A tak je to ve válce taky. Těžko rozlišit, co je pravda a co ne.“

Michal Dorazín má srovnání starých i nových technologií. Upozorňuje na to, že ačkoliv čeští novináři zejména v devadesátých letech neměli takové možnosti, jako jejich kolegové z velkých západních médií, dnes už je dohání a jediný limit představují peníze. Velký milník je podle něj rozvoj vysokorychlostního internetu a také to, že má dnes u sebe každý chytrý telefon, který funguje jako záznamové i přenosové zařízení. To s sebou přináší výhody i nevýhody. *„Dnes na smartphone v podstatě každý natočí totéž, co dřív bylo možné jen drahou a těžkou profesionální technikou. To ovšem s sebou nese i velká úskalí, která se naplno projevují dnes. V sítích je obrovské množství záběrů a minireportáží, u kterých si nemůžeme být jistí jejich pravým účelem a jejich sdílením nebo zveřejněním v klasických médiích riskujeme, že se stáváme nástrojem cizí hry.“*

3.3.3 Specifika prostoru postsovětských zemí pro práci novináře

Není pochyb, že předmětný prostor je pro novinářskou práci specifický, zejména pak v krizových situacích. V úvahu musíme vzít především současný odlišný politický a kulturní kontext, který může do značné míry ovlivňovat způsob a průběh vzniku zpravodajských mediálních sdělení.

Jaromír Štětina poukazuje na to, že hlavním specifikem postsovětského prostoru a zdejších konfliktů, byli především lidé, kteří se jich účastnili a také dlouhodobé politické směřování. *„Hlavním aktérem byl homo sovieticus – člověk sovětský. Tito lidé byli vychováni komunistickou ideologií, byli to pionýři... Tím se tyto konflikty odlišovaly od jiných občanských válek. Novinář tohle musel brát v potaz. (...) Třeba konflikt v Náhorním Karabachu vyvolala stalinistická politika podle pravidla biče a cukru. Ovládni a panuj. (...) Takových případů je víc. Abcházie, Jižní Osetie...“* Další záležitostí, kterou Štětina zmiňuje, je míra byrokracie ze strany úřadů směrem k zahraničním zpravodajům: *„K tomu, aby v Rusku novinář vůbec mohl být, potřebuje akreditaci od ministerstva zahraničních věcí. V okamžiku, kdy se ‚zpronevří‘ ruským požadavkům, je mu akreditace odebrána. Já sám byl vyhoštěn jako persona non grata po desetiletém pobytu v Moskvě.“*

Jako hlavní specifikum postsovětského prostoru vidí Petra Procházková především zapojení státních ruských ozbrojených sil ve všech zdejších konfliktech. S ruským vlivem, který podle ní nemusí být na první pohled očividný, je třeba vždy počítat. Podobně jako Jaromír Štětina Procházková zmiňuje specifika ruského způsobu myšlení, který se projevuje např. na lidských hodnotách: *„Dlouhá léta jsem byla v Čečensku s malou přestávkou, kdy jsem odjela do Afganistánu. A to byl úplně jiný svět. Američani se třeba vždycky střelili tam, kam řekli, že se střelit chtějí. Rusové přilétli a zlikvidovali cíl i sto kilometrů okolo. Takže úplně jiný přístup (...) k lidskému životu.“* Zároveň podotkla, že realita zdejších válek se často odlišuje od té mediální.

Michal Dorazín zmiňuje i výhody, které český novinář má, pokud působí v postsovětském prostoru: *„Máme o ní (o oblasti východní Evropy, pozn.) větší povědomí, než kupříkladu o oblasti jihovýchodní Asie. Umíme se domluvit, lépe rozumíme pohnutkám a mentalitě lidí, které spojuje stejná komunistická minulost jejich zemí, podobné problémy přechodu k demokracii, obdobné ekonomické potíže.“* Uvádí však také problémy, které tato oblast s sebou pro novinářskou práci nese. V první řadě jsou to podle Dorazína místa, jež u příjemců vyvolávají velké vášně, protože jim *„rozumí každý“*. Proto novinář musí v takovém zpravodajství počítat s emocionálním hodnocením recipientů. Podobně jako Štětina, si Dorazín myslí, že překážku tvoří úřady. *„Existují tu různé restriktce pro práci novinářů, především v Rusku a Bělorusku. S tím spojená podezřívavost lidí, neochota nebo obava otevřeně mluvit. Zatímco na ulici v Polsku vám každý rád řekne svůj názor, v Rusku se s takovým člověkem musíte blíž seznámit, aby věděl, že ho neudáte nebo nepodrazíte.“*

3.3.4 Navazování kontaktů ve válečných situacích

Pro dobrou novinářskou práci je klíčové mít k dispozici dostatek spolehlivých kontaktů, které mohou přinést nové nebo jinak zajímavé informace, proto je tomuto rématu věnována samostatná kapitola. Navazování takových spojení však může být v extrémních situacích problematické.

Jaromír Štětina upozorňuje, že základním předpokladem pro získání jakýchkoliv kontaktů, je nutnost znát jazyk, v tomto případě ruštinu: *„Žádný americký novinář, co přijel do Čečenska, nemohl získat úzký kontakt s lidmi, které zpovídal, protože to dělal přes tlumočnicka. Jestliže někoho chcete získat, aby vám otevřel svou duši, musíte k němu mít blízko. To jazyk umožňuje.“* Jako další podstatný faktor Štětina zmiňuje důležitost dlouhodobého působení v místě konfliktu: *„Nemůžete tam přijet na tři dny, ale musíte s těmi lidmi žít. Oboje Čečenské války jsem celé prožil v Čečensku. Tím se mi podařilo získat informace, které bych jinak neměl.“* Co se samotných kontaktů týče, Štětina dokonce osobně

znal vysoké čečenské důstojníky (včetně prezidenta Dudajeva), což ho stavělo do jiné pozice, než měli jeho kolegové, bylo to však způsobeno právě jeho dlouhodobým působením v Čečensku.

Ve válečných reportážích Petry Procházkové většinou vystupovali obyčejní lidé (nazývá je „*hrdiny*“), na nichž ilustrovala zpracovávaná témata a zpravidla je sháněla až na místě. Procházková nicméně zmiňuje, že o kontakty z řad obyčejných lidí ve válce nebývá nouze: „*Lidi za války přichází o práci a jednu z možností obživy představují právě novináři, kteří potřebují auta, tlumočníky...*“ Hlavní kontakty je však podle ní lepší znát dopředu. Vyplatí se též znát někoho, kdo může novináře v případě potřeby ochránit.

Michal Dorazín preferuje hledání kontaktů ještě před působením v nějakém konfliktu. Velkými pomocníky jsou podle něj především místní novináři, kteří jsou zasvěceni do problému z profesního hlediska a zároveň mají povědomí o místním prostředí. Tímto způsobem musel pracovat například na Severním Kavkaze, který je od našich kulturních zvyklostí vzdálen: „*...na Severním Kavkaze, který je klanově uspořádán a proniknout do této struktury, není pro cizince jednoduché. Na místě se pak už budují další kontakty podle principu ‚známý má známého‘. Na Severním Kavkaze jde nejen o získání autentických informací, ale také o věc osobní bezpečnosti. (...) Na Severním Kavkaze v některých republikách je cizinec lovnou zvěří, působí tam skupiny únosců, kteří pak žádají výkupné. V posledních letech se to ale uklidnilo, nicméně riziko zůstává.*“ Dorazín v této souvislosti zmiňuje také své zadržení na Ukrajině z roku 2014: „*Jsou to policejní režimy, takže i v těchto strukturách je vhodné mít svého člověka, kterému se dá v případě potíží zavolat. To se mi přihodilo nejen na Kavkaze, ale také v separatistickém Doněcku, kde mě pustili až po zásahu z vyšších míst. Vyplatilo se mít takový kontakt a číslo telefonu.*“

3.3.5 Další specifika způsobu novinářské práce ve válečných situacích

Jak Jaromír Štětina poznamenává, pro válečného zpravodaje je velmi důležité, aby se mohl zcela svobodně pohybovat. Zároveň popsal, jak pracovala velká média za války v Čečensku: „*CNN (...) si pronajalo helikoptéru, aby udělalo pár leteckých záběrů, ze kterých pak v minutové reportáži použilo třeba jen tři vteřiny. Velká média vůbec pracovala zvláštním způsobem. Pamatuji si, že při největším bombardování v Grozném ráno přijela z Dagestánu na náměstí Minutka produkční od Reuters ve svém skvělém kožichu, pravděpodobně norkovém, a rozdala bojovníkům třeba dvacet malých kamer. Ti pak měli v jedné ruce kalašnikov a v druhé kameru. Večer ji zase vrátili a dostali za to peníze. Samozřejmě že v těch dvaceti kamerách byly nějaké použitelné záběry. To jsme samozřejmě dělat nemohli.*“

Petra Procházková zdůrazňuje nutnost improvizace při novinářské práci ve válce, zejména pak přímo v postsovětském prostoru. Složitá je podle ní komunikace s jakoukoliv armádou, ať už třeba čečenskou nebo ruskou. Improvizace se hodí nejvíce právě při jednáních s vojáky. Konkrétní posouzení způsobu komunikace s nimi se podle Procházkové dost odvíjí od situace: „*Máte tomu vojákovvi dát láhev vodky a on vás pustí, nebo jestli si s ním máte jen popovídat o životě...*“ Procházková také zmiňuje odlišnosti mezi mužským a ženským pohledem na válečné zpravodajství: „*Technicky mě válka nezajímá, já chci ukazovat lidi a emoce.*“

Michal Dorazín podotkl, že o témata většinou není v krizových situacích nouze. Pokud nepřijde konkrétní zadání redakce, zpracovává se v případě nějakého útoku reportáž z místa nebo jeho okolí a rozhovory se zdejšími lidmi: „*A pak už užší témata. Jak fungují nemocnice, jak podniky, nebo školy, co dělají nezaměstnaní, nebo existuje-li v podmínkách války kultura. Jak funguje zásobování.*“ Dorazín zároveň podotýká, že novinář rychle zjistí, co ještě zpracovat může a co už je příliš nebezpečné. K tomu navíc uvádí, že „*reportér se nesmí hádat s místními lidmi a vysvětlovat jim svůj ‚správný‘ názor. K ničemu to nevede a může dojít k napadení, protože obyčejný člověk je ve válce silně vystresovaný. Bombardují jeho město nebo vesnici, ohrožují jeho rodinu a děti. Může reagovat zkratovitě.*“

3.3.5 Propaganda a dezinformace

V prostoru východní Evropy se poměrně výrazně rozmohly různé formy dezinformací a propagandistických sdělení. Jak se všichni dotázaní novináři shodli, často jsou zde původcem těchto sdělení oficiální místa, což se pak promítne i na žurnalistické práci.

Jaromír Štětina upozorňuje na vládní rétoriku hlavně ze strany Ruské federace, která velmi často vypouští do mediálního prostoru informace (a dělo se tak i v minulosti), jež se nezakládají na pravdě: „*Člověk rychle rozpozná, že Kremelská informace je velice často lživá. Bohužel, spousta novinářů vycbovaných v západních demokratických zemích, je přejímala. Dokonce i Reuters používalo informace z oficiálních ruských médií. Bylo to způsobeno docela obyčejným lidským strachem.*“ Jak ale Štětina poznamenává, jistého ohýbání faktů se dopouštějí i sami někteří reportéři: „*znal jsem novináře, kteří si přetahovali mrtvá těla, aby měli lepší záběr. To je naprosté svinstvo.*“

Petra Procházková se také setkává s nepravdivými oficiálními informacemi. Jak ale řekla, zamlčování faktů není jen doména Rusů, ale dopouštějí se ho všechny strany ozbrojených konfliktů. Uvedla i příklad takové situace: „*...byli jsme na jednom trhu v Čečensku, které Rusové bombardovali. A když jsme se zeptali, proč to dělali, řekli nám, že nic nebombardovali.*“ V takovém případě není problém prezentovat opravdová fakta,

to se ale stává málokdy. Klíčový je podle Procházkové vždy kontext celého problému: „*I názor nějakého politického establishmentu můžete kontextem zpochybnit. Jde to ukázat na modelové situaci. Když chlap zabije chlapa, je to vrah. Když k tomu ale dodáte, že ho zabil proto, že mu ten druhý chlap znásilnil dceru, nabývá celá informace jiných rozměrů. Největší lež je pravda vytržená z kontextu.*“ V této souvislosti Procházková také připomněla diskusi, která se vedla ohledně toho, zda dávat prostor teroristům, protože jedním z jejich cílů je právě to, aby se o nich mluvilo: „*Ano, v některých případech je ignorovat. Já ale rozhovor s čečenskými teroristy dělala. Snažila jsem se je dokopat k tomu, aby mi řekli, kde se v nich vzala ta nenávisť.*“

Že Ruské oficiální informace nejsou vždy pravdivé, říká i Michal Dorazín. Podle něj slouží především pro ovlivňování veřejného mínění, takže se musí brát s rezervou. „*Zvláště pozorně je třeba analyzovat zprávy státních a provládních médií, konfrontovat je s nezávislými médii a osobní zkušeností. Nebo například statistikami. Často se silně rozcházejí, nebo je politici interpretují svévolně. V poslední době už se ale ani statistikám nedá příliš věřit.*“ Dorazín zároveň uvádí příklad z poslední doby, kdy k takovým věcem dochází: „*Vládní místa v Rusku často opakují, že se podařilo překonat demografickou krizi a počet obyvatelstva roste. Nedodávají ovšem, že je to i díky přílivu obyvatel ze střední Asie, kteří se v Rusku z ekonomických důvodů usazují natrvalo, získávají občanství a většinou podle své tradice mají více dětí než průměrná ruská rodina.*“ Tato praxe se následně promítá i v oblasti informování o ozbrojených konfliktech.

3.3.6 Problematika objektivity

Že je objektivita ve válečném zpravodajství složitější problém, bylo již nastíněno v teoretické části práce. V přístupu k ní se oslovení novináři poněkud rozcházejí.

Názor Jaromíra Štětiny na tento problém je dlouhodobě znám a koneckonců byl zmíněn i dříve v této práci. Pro sumarizaci se sluší uvést, že Štětina považuje objektivitu ve zpravodajství z válečných konfliktů za nedosažitelnou. Naopak podle něj novinář musí stranit, stejně jako činil on v minulosti, např. v konfliktu na Náhorním Karabachu: „*Tady jsem zcela jasně stranil Arménům. Kdybych to neudělal, tak bych přiznal, že Stalinská politika byla správná.*“ Štětina upozorňuje na to, že: „*novinář není nějaké elektronické zařízení, které má do zadku strčený drát, a jen zaznamenává události, aniž by k nim zaujímal stanovisko. Proto pojmenovávání zla považuji za nejdůležitější na novinářské práci.*“ Zároveň je podle Štětiny klíčové, aby reportér psal pravdu, za kterou on především považuje fakt, že největší zlo je právě samotná válka.

I Petra Procházková naprostou objektivitu považuje za nedosažitelnou, protože novináři vždy bude jedna strana konfliktu připadat sympatičtější. Dává to podle ní smysl, neboť vždy je někdo napaden, takže vlastně bude mít více pravdu. Svému přesvědčení však novinář nikdy nesmí podříditi pravdu a měl by se objektivitě snažit co nejvíce přiblížit. Toho lze podle Procházkové docílit třeba tak, že: „*Když vám sympatičtější strana udělá nějakou ‚prasárnu‘, což se stane vždycky, tak to náležitě zohledníte a nezamlčíte.*“ Procházková také zdůrazňuje hlavní účel svých reportáží, kterým je vždy snaha o zabránění násilí.

Naproti tomu Michal Dorazín si myslí, že i v krizových situacích novinář musí bezpodmínečně trvat na co největší možné objektivitě. „*Té se přiblížit pečlivým porovnáváním informací a jejich zdrojů. Vítaným pomocníkem je Twitter, kam píšou očití svědci. Například tweet: ‚viděl jsem a natočil jsem, jak do města vjíždí kolona tanků‘. Pokud to potvrdí i jiní svědci, mezi sebou neprovázání, je vysoce pravděpodobné, že jde o pravdivou informaci.*“ Velký pozor podle Dorazína musí novinář za válečného stavu dávat na zdroje informací, mezi které může patřit např. agenturní zpravodajství. „*U renomovaných značek je pravděpodobnost zavádějící informace mnohem menší, než v nelicencovaném zpravodajství na sítích nebo v některých státních médiích.*“

3.3.7 Limity válečných novinářů

Základní pravidla toho, jak by se měl válečný zpravodaj správně chovat, byla již předmětem teoretické části. Většina těchto pravidel je nezávislá na prostoru, kde se novinář právě nachází. Válečný novinář ale každopádně může narazit na určité limity a dopustit se chyb, které mohou být v krajních případech až fatální.

Jaromír Štětina podtrhl především to, že kdo spolupracuje s nějakou tajnou službou, skončí špatně. Velmi složité je také přecházení frontové linie. Jak Štětina vzpomíná, na Náhorním Karabachu několikrát musel projít zemi nikoho z jedné strany na druhou a podrobit se kontrole na jednom z checkpointů²⁵: „*Samozřejmě vás budou hned vyslyšet. Nesmíte ale přistoupit na tu hru. Oni se vás ptají, kolik je kde kanónů. Ale nesmíte to říct. Naopak dát najevo, že nic neprozradíte ani druhé straně, až půjdete zpátky.*“ Pokud by novinář jakkoli jedné straně napomohl, vystavuje se velkému nebezpečí. Štětina sám se jedné chyby dopustil: „*...chtěli jsme mít nejlepší záběry vrtulníků, které nám létaly nad hlavou, vyběhli jsme na střechu, dali kameru na ramena a už to jelo. Pak za námi přišel jeden důstojník a řekl nám, jak jsme hloupi. Pilot totiž neví, jestli na něj budete střílet bazukou,*

²⁵ Místo, kde se provádí vojenská kontrola. Nejčastěji se nachází u silnic apod. v krizových oblastech.

nebo ho točíte. Měli jsme štěstí, že si nás prostě nevšiml.“ Samotní novináři podle Štětiny také zklamali v první čečenské válce, kdy se jim nepodařilo zastavit násilí. Nazval to „*velkou prohrou*“.

Petra Procházková několikrát zdůrazňuje, jak důležité je všechny informace uvádět v odpovídajícím kontextu. Chyby se podle ní proto dopouští novinář, který se zaměří pouze na nějakou dílčí problematiku a podstatné souvislosti zamlčí. Procházková na druhou stranu uvádí, že „*těžko ale můžete čtenáře postrkovat k tomu, co si má myslet.*“

Michal Dorazín podtrhuje nutnost zachování úcty vůči mrtvým a raněným. Hrubou chybou je v takových situacích pořizovat jakákoliv zábavná videa a fotografie. Velký pozor si novinář podle Dorazína musí též dávat na to, co publikuje na sociálních sítích, byť soukromých. Všechny takové maličkosti se mohou později vymstít. Zbytečné je podle něj navštěvovat nějaké očividně nebezpečné oblasti. Závěrem Dorazín uvádí, že vždy musí novinář promýšlet únikovou strategii. „*Někdy může jít o chybějící vteřiny.*“

Závěr

„Čečenci pochopili, že novináři jim nepomohli a zabíjení nezastavili. To byla naše velická prohra.“

– Jaromír Štětina

„Největší lež je pravda vytržená z kontextu.“

– Petra Procházková

„I v podmínkách válečného stavu je nutné trvat na maximální možné objektivitě.“

– Michal Dorazín

Hlavní cíle práce se podařilo naplnit. Předmětem výzkumné části bylo především zjistit, čím je prostor postsovětských zemí specifický pro práci zahraničního válečného zpravodaje. S pomocí respondentů, kteří zde pracovali či ještě pracují, mohu konstatovat, že novinář musí zohlednit především odlišné myšlení místních lidí. To zmiňuje Jaromír Štětina, který zúčastněné ve zdejších ozbrojených konfliktech nazývá homo soveticus, protože tito lidé byli vychováni v Sovětském svazu. I ostatní respondenti považují za klíčový dlouholetý komunistický režim, který se na místních podepsal. Ani v poslední době však není politická situace ideální. Vláda Ruské federace zahraničním novinářům komplikuje práci různými restrikcemi i za mírového stavu, o to problematičtější je pak situace při krizových událostech. Mediální prostor v těchto oblastech zaplavila propaganda a dezinformace. Tyto nepravdivé informace často pochází dokonce z oficiálních míst a jejich účelem je ohýbání veřejného mínění. To vše zde fungování novinářů ovlivňuje.

Text se zajímal také o odlišnosti samotného způsobu práce reportérů v předmětném prostoru. Ačkoliv základní pracovní pravidla, která byla zmíněna v teoretické části, jsou v zásadě stejná jako jinde, každý novinář se na základě svých zkušeností naučí pracovat po svém. Lze to ilustrovat třeba na získávání kontaktů v krizových situacích. Kvalitní kontakty a zdroje jsou klíčové, pokud chce novinář získat relevantní a exkluzivní informace. Samotný způsob jejich vyhledávání má každý novinář svůj – klíčem Jaromíra Štětiny byly třeba známosti v armádě a dlouhodobé působení v krizové oblasti, Petra Procházková hrdiny svých reportáží hledala až na místě, Michal Dorazín si hlavní kontakty zajišťoval ještě před odjezdem na válečné území. Všichni se však shodují, že nejdůležitější je znát jazyk. Jejich zahraniční kolegové, i když třeba s lepším finančním zázemím, byli v nevýhodě, pokud neuměli rusky. Na jazykové vybavenosti jako základním předpokladu pro dobrou práci

v zahraničí se ale každopádně shodují i další odborníci. Petra Procházková také považuje schopnost improvizace za velmi užitečnou kvalitu při novinářské práci ve válečných podmínkách.

Text se zabýval také vývojem válečné žurnalistiky v postsovětském prostoru. Největší dopad měly jednoznačně technologie. Když chtěl Jaromír Štětina odeslat reportáž z Čečenska do Prahy, musel si zatelefonovat z pošty a článek nadiktovat. Michal Dorazín naproti tomu běžně používá Twitter, na který mohou psát očití svědci určitých událostí. Jak zmínil, když někdo napíše na sociální sítě, že někam přijely tanky, stačí už jen informaci ověřit z dalších nezávislých zdrojů. Pokud se vše potvrdí, může takové svědectví využít. S novými technologiemi však souvisí i problémy, které jsou spojené s tématem dezinformací. Na internetu se totiž nachází obrovské množství informací s nejasným původem, na což upozorňuje Petra Procházková. Zde se objevuje další specifikum postsovětského prostoru, neboť různé dezinformace při získávání informací tady prokazatelně hrají velmi důležitou roli. Situace došla tak daleko, že prakticky není možné věřit žádné oficiální informaci a vše ostatní je třeba podrobit důslednému ověřování.

Text se zabýval i dalšími tématy. Například etickými otázkami a především objektivitou. V přístupu k ní se respondenti neshodnou. Známý názor Jaromíra Štětiny, že novinář musí někomu ve válečných konfliktech někomu stranit, stojí v kontrastu proti Michalu Dorazínovi, který si myslí, že novinář musí trvat na co nejvyšší možné objektivitě. Petra Procházková na snaze o objektivitu taky trvá, nicméně si uvědomuje, že jedna strana konfliktu bude novináři vždy sympatičtější.

Všichni respondenti nesouhlasí s tím, že by válečné zpravodajství pouze ukazovalo krev. Ačkoliv v bulvárním zpravodajství by Jaromír Štětina takovou souvislost viděl, seriózní novináři podle něj především mají ukazovat, že „*válka je největší svinstvo, co člověk kdy vymyslel*“. Petra Procházková nicméně podotýká, že touha vidět nějakou zvrácenost v lidech pravděpodobně bude zakořeněná. Na to navazuje Michal Dorazín a považuje za důležité přinášet zpravodajství s obecnou vypovídající hodnotou právě proto, že krev divákům časem může zevšednit.

Analytickou část uzavírá kapitola věnující se limitům válečného zpravodajství. Že se nepodařilo zastavit násilí při válce v Čečensku, považuje Jaromír Štětina v této souvislosti za velkou prohru novinářů. Téma souvisí též s chybami, jichž se novináři dopouštějí. Michal Dorazín zmiňuje nutnost zachování úcty k mrtvým a střízlivému vyjadřování na sociálních sítích. Petra Procházková zase trvá na zachování širšího kontextu, což však neznamená, že je třeba čtenáře postrkovat k tomu, co si má myslet.

Tato práce déle prokázala, že především obecné zásady práce jsou vlastní všem seriózním válečným zpravodajům bez ohledu na místo, kde se právě nacházejí. Literatura i respondenti se shodují, že novinář nesmí v extrémních situacích provokovat, nosit zbraně a uniformy, brát si s sebou zbytečné věci. Také se „nesmí nebát“. Strach je podle některých názorů, které byly v práci zmíněny, dokonce pro válečného zpravodaje společníkem. Kdyby se nebál, může v krizových situacích špatně rozhodovat. Musí naopak myslet na své psychické i fyzické bezpečí. Vždy mít únikovou strategii pro případ, že všechno nepůjde podle plánu.

Mezinárodní situace v postsovětském prostoru každopádně je dlouhodobě z různých důvodů nestabilní. Projevují se národnostní a náboženské rozdíly v populaci, chybná politická rozhodnutí... Posledním velkým ozbrojeným střetem, který svět zasáhl, je stále zcela nedořešený konflikt na Ukrajině. Ten potvrzuje, že poptávka po informacích z toho prostoru je očekávatelná v podobné či dokonce větší míře. Zahraniční zpravodajové, kteří se zde doslova přes noc mohou stát zpravodaji válečnými, zde zcela jistě budou mít své místo i nadále.

Seznam literatury

- BALABÁN, Miloš. *Čečensko: bolavé místo Ruska*. Mezinárodní politika. Ústav mezinárodních vztahů, 2001, XXV(7).
- BERKAT. *O nás*. Berkat [online]. [cit. 2018-03-08].
Dostupné z: <http://www.berkat.cz/o-nas/>
- BLESK. *Studio Brusel*. Blesk.cz [online]. [cit. 2018-02-18].
Dostupné z: <https://www.blesk.cz/tag/studio%20brusel/1>
- ČESKÁ TELEVIZE. *Zahraniční redakce*. Česká televize [online]. [cit. 2018-02-18].
Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/lide/zpravodajstvi/redakce-zpravodajstvi/kontakty-na-redaktory/>
- ČESKÝ ROZHLAS. *Martin Dorazín: zpravodaj v Ruské federaci a okolí*. Český rozhlas [online]. [cit. 2018-03-08].
Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/lide/czp_zz/_osoba/1021
- DAVIDOVÁ, Hana. *Etika válečného zpravodajství*. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.
- EICHLER, Jan. *Anexe Krymu jako hotová věc – Zeman v tom není sám*. Mezinárodní politika [online]. 2018 [cit. 2018-03-22]. Dostupné z: <http://www.iir.cz/article/anexe-krymu-jako-hotova-vec-zeman-v-tom-neni-sam>
- EUROZPRÁVY. *Západ chce vidět Rusko na kolenou. To se ale nestane. Poslal dokonce i tajné služby, varuje muslimský vůdce*. Eurozprávy.cz [online]. 2017 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/evropa/187617-zapad-chce-videt-rusko-na-kolenou-to-se-ale-nestane-tvrdi-muslimsky-vudce-kadyrov/>
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HRW. *Crimea: Attacks, 'Disappearances' by Illegal Forces: Rein in Units Operating Outside Law*. Human Rights Watch [online]. 2014 [cit. 2018-03-22]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/news/2014/03/14/crimea-attacks-disappearances-illegal-forces>
- CHAUVEL, Patrick. *Válečný reportér*. Přeložil Erik LUKAVSKÝ, přeložila Anna LUKAVSKÁ. Praha: Garamond, 2009. ISBN 978-80-7407-057-0.
- JANČÁRKOVÁ, Taťána. *Jak (ne)rozmrázit konflikt: Náhorní Karabach po rusko-gruzínské krizi 2008*. Mezinárodní politika. 2009, XXXIII(4).
- KUBAL, Michal, František ŠULC a Barbora ŠÁMALOVÁ. *Válka o Irák: očima tří českých reportérů*. Praha: Volvox Globator, 2003. Rubikon, 5. sv. ISBN 80-7207-506-3.

- LEBDUŠKA, Michal. *Nová ukrajinská elita. Vítězové a poražení Majdanu*. Mezinárodní politika [online]. 2014 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.iir.cz/article/nova-ukrajinska-elita-vitezove-a-porazeni-majdanu>
- LOST ARMOUR. *Гражданская война на Украине (Občanská válka na Ukrajině)*. Lost Armour [online]. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: <http://www.lostarmour.info/>
- MÁNERT, Oldřich. *Ázerbájdžán vyhlásil v Náhorním Karabachu příměří, má podporu Turecka*. IDnes.cz [online]. 2016 [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/turecko-nahorni-karabach-podpora-azerbajdzan-fae-zahranicni.aspx?c=A160403_095055_zahranicni_ert
- MIKYSKOVÁ, Jitka. *Z anexe Krymu se stal zamrzlý problém. Pomůže nátlak?*. Mezinárodní politika [online]. 2017 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.iir.cz/article/z-anexe-krymu-se-stava-zamrzly-problem-pomuze-tlak-na-rusko>
- NOVINKY.CZ. *Povstalci na Ukrajině zadrželi zpravodaje Českého rozhlasu*. Novinky.cz [online]. 2014 [cit. 2018-03-29]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/347873-povstalci-na-ukrajine-zadrzeli-zpravodaje-ceskeho-rozhlasu.html>
- On-line rozhovor se čtenáři. *Rusko své zájmy jinak než agresivně prosadit neumí, míní politolog Šmíd*. Lidovky.cz [online]. 2014 [cit. 2018-02-19]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/rusko-sve-zajmy-jinak-nez-agresivne-prosadit-neumi-mini-politolog-smid-1n1-/zpravy-svet.aspx?c=A140717_172519_ln_zahranici_msl
- OSOBNOSTI.CZ. *Petra Procházková*. Osobnosti.cz [online]. [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <https://www.osobnosti.cz/petra-prochazkova.php>
- OSVALDOVÁ, Barbora. *Zpravodajství v médiích*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-248-2.
- PAVLÍČEK, Luboš. *Cenu K. H. Borovského získal Dorazín za válečné zpravodajství*. Česká televize [online]. 2016 [cit. 2018-03-29]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media/1797542-cenu-k-h-borovskeho-ziskal-dorazin-za-valecne-zpravodajstvi>
- RAINSFORD, Sarah. *Ukraine crisis: Crimean Tatars uneasy under Russia rule*. BBC News [online]. 2015 [cit. 2018-03-23]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34042938>
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3568-9.

- ŠINDELÁŘOVÁ, Bára, VYMĚTAL, Štěpán. *Novináři a neštěstí*. 1. vyd. Praha: Themis, 2006. ISBN 80-7312-039-9.
- ŠMÍDOVÁ, Veronika. *Práce zahraničního zpravodaje je tvrdá dřina*. Mediaguru [online]. 2014 [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <https://www.mediaguru.cz/clanky/2014/08/prace-zahranicniho-zpravodaje-je-tvrda-drina/>
- ŠTĚTINA, Jaromír a Pavla HÁJKOVÁ. *Jaromír Štětina: brutalita moci: rozhovor*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-672-8.
- ŠTĚTINA, Jaromír. *Jaromír Štětina: život v epickém centru*. Praha: Portál, 2003. Rozhovory (Portál). ISBN 80-7178-794-9.
- ŠTĚTINA, Jaromír. *Životopis*. Jaromír Štětina [online]. [cit. 2018-03-05]. Dostupné z: <http://jaromirstetina.cz/zivotopis/>
- ŠULC, František. *Válečné zpravodajství, přednáška*. Vojenská akademie Vyškov, 2004.
- TUMBER, Howard, PALMER, Jerry. *Media at War. The Iraq Crisis*. 1. vyd. Londýn (Velká Británie): Sage Publications Ltd, 2004. ISBN 9781412901826.
- URBAN, Jan. *Zpravodajství v extrémních situacích*. In: *Zpravodajství v médiích*. Osvaldová, B. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-248-2.
- VÍTKOVÁ, Kateřina. *Čečensko se změnilo. Válka, o níž se nemluví, pokračuje*. Aktuálně.cz [online]. 2015 [cit. 2018-03-21]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/podrobeny-narod-aneb-jak-se-zmenil-zivot-v-cecensku/r~a3f8f30acbe011e4a788002590604f2e/?redirected=1524235776>
- WIRNITZER, Jan. *Kořistní tanky povstalců? Ne, záběry z Donbasu usvědčují Rusko*. IDnes.cz [online]. 2014 [cit. 2018-02-19]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/ruske-tanky-na-ukrajine-0s2-/zahranicni.aspx?c=A140906_122727_zahranicni_jw
- *Чеченская Республика (Čečenská republika)*. Министерство иностранных дел Российской Федерации (Ministerstvo zahraničních věcí Ruské federace) [online]. 2017 [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: http://www.mid.ru/ru/maps/ru/ru-ce/-/asset_publisher/DF9VGJcRBIyK/content/id/675374

Přílohy

1 Rozhovor s Jaromírem Štětinou

Jaké jsou v dnešní době požadavky na válečné zpravodajství? Jak byste v této souvislosti reagoval na tezi, že příjemce válečného zpravodajství chce vlastně jen krev a novináři mu ji prostě dávají?

Bulvární válečné zpravodajství jistě také existuje. Tam jde hlavně o krev. Ale solidní válečné zpravodajství má úplně jiné cíle. Možná krev taky ukazuje, ale hlavně má poukazovat na to, že válka je to největší svinstvo, které člověk kdy vymyslel. Ve válce jsou vždycky něčí lidská práva pošlapávána. Válečné zpravodajství je samozřejmě těžká disciplína, protože jsou různé pohledy na to, jak má člověk tu práci dělat. Suchá novinářská škola BBC požaduje objektivní a nestranné zpravodajství. Já na druhé straně zastávám názor, že člověk musí ve válečném konfliktu někomu stranit. To se ale nemusí týkat jen válečného zpravodajství. Každopádně si myslím, že taková tradice v české novinářině je, protože i velcí čeští novináři, ať už to byl Peroutka, Havlíček Borovský nebo Čapek, všichni někomu stranili.

Shodneme se, že objektivita není dosažitelná. Ale neměl by se o ni novinář alespoň snažit?

Novinář se musí snažit o to, aby psal pravdu. Musí sám sebe zkoumat. Musí si klást otázku, zda věta, kterou právě napsal, je pravdivá. Jakmile má podezření, že to tak není, měl by ji hned změnit.

Ta základní pravda je, že válka je zlo a od toho se vše odvíjí?

Ano a mělo by se to stále opakovat. Novinář totiž není nějaké elektronické zařízení, které má do zadku strčený drát, a jen zaznamenává události, aniž by k nim zaujímal stanovisko. Proto pojmenovávání zla považuji za nejdůležitější na novinářské práci.

Čím je specifický prostor postsovětských zemí pro práci válečného novináře?

Tenhle prostor je specifický proto, že v konfliktech které doprovázely rozpad velkého ruského impéria, byl hlavním aktérem homo sovieticus – člověk sovětský. Tito lidé byli vychováni komunistickou ideologií, byli to pionýři... Tím se tyto konflikty odlišovaly od jiných občanských válek. Novinář tohle musel brát v potaz a určitým způsobem stranit. Třeba konflikt v náhorním Karabachu vyvolala stalinistická politika podle pravidla biče a cukru.

Ovládni a panuj. Tady jsem zcela jasně stranil Arménům. Kdybych to neudělal, tak bych přiznal, že Stalinská politika byla správná. Takových případů je víc. Abcházie, Jižní Osetie...

Novinář musí nutně pracovat s oficiálními, řekněme vládními, informacemi. Dají se brát jako berná mince?

Určitě ano.

Takže se jim dá věřit?

To neříkám. Nicméně jako berná mince se takové informace brát musí, protože existují. Jde spíš o to, jak si novinář takovou informaci zhodnotí. Člověk rychle rozpozná, že Kremelské informace je velice často lživá. Bohužel je spousta novinářů vychovaných v západních demokratických zemích přejímala. Dokonce i Reuters používalo informace z oficiálních ruských médií. Bylo to způsobeno docela obyčejným lidským strachem. K tomu aby v Rusku novinář vůbec mohl být, potřebuje akreditaci od ministerstva zahraničních věcí. V okamžiku, kdy se „zpronevěří“ ruským požadavkům, je mu akreditace odebrána. Já sám byl vyhoštěn jako persona non grata po desetiletém pobytu v Moskvě. Bohužel tam nemohu ani teď, protože jsem navíc na seznamu asi osmdesáti politiků, kteří jsou v Rusku nežádoucí. Ale jsem v dobré společnosti.

Jak vypadá dobrá válečná reportáž?

Touhle otázkou se opět dotýkáme toho principu stranění. Hodně taky záleží na žánru. Pokud chce člověk popisovat masové porušování lidských práv a někomu stranit, nemůže to dělat ve zprávě. Je nutné užít žánr, který je více literaturní.

Jak se hledají kontakty v extrémní situaci, jakou je válka?

Třeba v konfliktech po rozpadu Sovětského svazu jsem měl jednu důležitou výhodu. Uměl jsem Rusky. Žádný americký novinář, co přijel do Čečenska, nemohl získat úzký kontakt s lidmi, které zpovídal, protože to dělal přes tlumočníka. Jestliže někoho chcete získat, aby vám otevřel svou duši, musíte k němu mít blízko. To jazyk umožňuje. Taky tam nemůžete přijet na tři dny, ale musíte s těmi lidmi žít. Oboje Čečenské války jsem celé prožil v Čečensku. Tím se mi podařilo získat informace, které bych jinak neměl. Taky mi pomohlo, že jsem byl s některými vojáky v přátelském vztahu. Třeba prezident Dudajev byl můj osobní přítel. Tak to ale fungovalo jenom v té první válce, protože Čečenci pochopili, že novináři jim

nepomohli a zabíjení nezastavili. To byla naše veliká prohra. Ruská propaganda pak udělala ze statečných Čečenců hordu islamistických zabijáků.

Měl by při práci novinář myslet na vlastní ochranu? Třeba kontakty v armádě. Jako například Barbora Šámalová, která po Iráku cestovala převážně s českou protichemickou jednotkou.

Ale to není správná novinářina. Samozřejmě že jsem se stýkal s vojáky, ale nikdy jsem s nimi nikam nejezdil. Dokonce se tím vystavujete nebezpečí, protože když pojedete s americkým Jeepem na patrolu, tak vás někdo odstřelí, protože jste okupant. Vždycky jsem měl na sobě normální oblečení a jezdil jsem autobusem nebo svým vozem, po horách chodil pěšky. A všichni mě brali, nikomu nevadilo, že jsem očividně Evropan.

Co je pro válečného novináře zásadní při každodenní práci v krizové oblasti?

Velmi důležitá je hlavně svoboda pohybu. Jinak se novinář dostane do pozice velkých agentur, které pracují za pomoci velkých peněz. CNN pracovalo tak, že si pronajalo helikoptéru, aby udělalo pár leteckých záběrů, ze kterých pak v minutové reportáži použilo třeba jen tři vteřiny. Velká média vůbec pracovala zvláštním způsobem. Pamatuji si, že při největším bombardování v Grozném ráno přijela z Dagestánu na náměstí Minutka produkční od Reuters ve svém skvělém kožichu, pravděpodobně norkovém, a rozdala bojovníkům třeba dvacet malých kamer. Ti pak měli v jedné ruce kalašikov a v druhé kameru. Večer ji zase vrátili a dostali za to peníze. Samozřejmě že v těch dvaceti kamerách byly nějaké použitelné záběry. To jsme samozřejmě dělat nemohli.

Jaké technologie válečnou žurnalistiku?

Především pojitka. Za první čečenské války jsme neměli ani družicový telefon. Já jsem napsal reportáž, odjel jsem dvě stě kilometrů daleko na poštu do Dagestánu, kde seděla v ústředně spojovatelka a strkala takové ty kolíky do těch dírek. Do redakce se volalo přes Moskvu. V redakcích fungovaly nabíráky. Zase tam seděly nějaké slečny a rychle na stroji přepisovaly, co jim člověk diktoval. Často jsem jim musel hláskovat jména, protože mi nerozuměly. To s družicovým telefonem odpadalo. Tenkrát v devadesátých letech byly tyhle telefony velké jako kufr a anténa se rozevřela jako deštník. To jsme Američanům strašně záviděli. Další věci jsou kamery a fotoaparáty. Když fotoaparáty ještě nebyly digitální, musela se používat aparatura, která dokázala negativy převést na podobu, která už se dala odeslat.

Je ještě něco, kromě technologií, co proměnilo válečné zpravodajství?

Změnilo se v tom smyslu, že válka se stala více součástí našeho života. Možná i díky pojítkům, ale hlavně tím, co se ve světě odehrává. Především v on-line přenosu. Dnes je normální, že voják ze zákopu může telefonovat domů mamince, že právě dostal střepinou a brzy umře.

Jak velkou roli hraje pro válečného novináře strach?

Strach z války je přirozený, každý ho má, musí ho mít i novinář. Politici ho ale nesmí zneužívat. To je teď záležitost konfliktu na Ukrajině. Když se snažím Ukrajinu bránit, teď už ne jako novinář, ale jako politik, jsem nazýván imperialistou a válečným štváčem. Ale je to přirozené, protože lidé se války bojí. Stejným způsobem funguje zpravodajství o uprchlících, které je taky postavené na strachu. Války se staly součástí našeho života, i když si to většina lidí neuvědomuje. Já si tu uvědomuji velice dobře. Pro novináře je to nebezpečné, protože nikdo není ze železa. Já jsem za čtrnáct let prošel asi dvacet válek. Nechal jsem toho, protože jsem věděl, kolik mých kamarádů novinářů se upilo k smrti, nebo jim prostě začalo harašit. Takže se to nedá dělat dlouho.

Co je vůbec válečný zpravodaj za člověka? Jaké musí mít předpoklady?

Musí mít soucit s lidmi, kteří jsou válkou postižení. Což je užitečné, protože když člověk cítí, že mu rozumíte, řekne vám mnohem víc. Musí dát jasně najevo, že chápe jejich nouzi a bídu.

Má novinář pomáhat?

Můj postoj je naprosto jasný. Pokud bude v hořícím domě dítě, tak položím kameru a budu se ho snažit zachránit. I kdybych přišel o snímky, které by mohly tu válku zastavit. Třeba jako slavné fotografie z Milaje. Taková snaha ale někdy nabývá do absurdních rozměrů. Znal jsem i novináře, kteří si přetahovali mrtvá těla, aby měli lepší záběr. To je naprosté svinstvo.

Co dalšího válečný novinář nesmí nikdy udělat?

Například spolupracovat s nějakou zpravodajskou službou. Znal jsem dvě ruské novinářky, které pravděpodobně byly dvojité agentky. Pracovaly pro Čečenskou i Ruskou stranu. Obě dvě někdo zastřelil. Dnes už nejsou váleční dopisovatelé, po Vietnamské válce začali být zpravodajové. Dopisovatelé byli součástí armádních jednotek a pracovali jen pro jednu stranu. Zpravodajové ale začali jezdit na obě strany. Museli se nějak pohybovat, takže vnikla těžká disciplína – přecházení frontové linie. V Náhorním Karabachu jsem to několikrát zažil. Mezi

checkpointy obou stran je třeba pět kilometrů země nikoho, kterou musíte projít. Musíte mávat bílým hadrem, nesmíte mít kameru na rameni, protože z dálky vypadá jako bazuka... Samozřejmě vás budou hned vyslýchat. Nesmíte ale přistoupit na tu hru. Oni se vás ptají, kolik je kde kanónů. Ale nesmíte to říct. Naopak dát najevo, že nic neprozradíte ani druhé straně, až půjdete zpátky. Pak je taky důležitá stejnokrojová kázeň. Frajeři, kteří chtějí být slavní váleční zpravodajové, většinou špatně skončí. Přijít někam ověšený několika Nikony a v červené bundě, není dobrý nápad. Správný šválečný novinář fotí se starým otřískaným foťákem. Novinář zkrátka nesmí být moc vidět. Jinak má válečná novinářina řadu technických postupů. Třeba že se nesmí nechat vyslýchat nějakým subalterním oficírem, ale vždycky vyžadovat nejvyšší velení, které je k dispozici. Je to vlastně řemeslo, jako každé jiné. Člověk se ho musí naučit a pravidla dodržovat.

Udělal jste sám někdy něco špatně?

Zažil jsem jednu hrubou chybu. Protože jsme chtěli mít nejlepší záběry vrtulníků, které nám létaly nad hlavou, vyběhli jsme na střechu, dali kameru na ramena a už to jelo. Pak za námi přišel jeden důstojník a řekl nám, jak jsme hloupí. Pilot totiž neví, jestli na něj budete střílet bazukou, nebo ho točíte. Měli jsme štěstí, že si nás prostě nevšiml.

2 Rozhovor s Petrou Procházkovou

Čím je specifický prostor postsovětských zemí ve vztahu k válečnému zpravodajství?

Všechny konflikty jsou tady spojeny s aktivitou ruské armády, i když to nemusí být očividné. Tudíž musíte počítat s ruským vlivem, který je tady vždycky. Musíte umět mluvit rusky. Taky se vlastně ještě teď válčí se starými sovětskými zbraněmi. Zároveň se setkáváte s ruským myšlením. Dlouhá léta jsem byla v Čečensku s malou přestávkou, kdy jsem odjela do Afganistánu. A to byl úplně jiný svět. Američani se třeba vždycky strefili tam, kam řekli, že se strefit chtějí. Rusové přilétli a zlikvidovali cíl i sto kilometrů okolo. Takže úplně jiný přístup k hodnotám a lidskému životu. Odlišuje se také způsob informování veřejnosti. Všichni chtějí něco tajit – Američané taky. Ale tlak euroamerické veřejnosti, která si umí ověřit, co se kde děje, je obrovský. V postsovětském prostoru nikoliv. Takže války tu mají dvě roviny – faktickou a mediální. Mezi nimi je obrovský rozdíl. Třeba existovaly lži o tom, že Rusko nebombardovalo Čečensko a byli to Ázerbájdžánci.

A když se budeme bavit přímo o práci novináře?

Když tam budete jako novinář chtít pracovat, musíte zvolit úplně jiný přístup než jinde. Musíte pořád improvizovat. Jestli třeba máte tomu vojákovvi dát láhev vodky a on vás pustí, nebo jestli si s ním máte jen popovídat o životě... Obecně komunikace s armádou, ať už s ruskou nebo čečenskou, je pro novináře velmi složitá.

Co informace pocházející z oficiálních míst? Propaganda a dezinformace?

Získat oficiální informace není problém. Ale víte, že nejsou pravdivé. Dá se to řešit třeba tak, že je konfrontujete s jiným zjištěním. Nám se s Jaromírem Štětinou stalo, že jsme byli na jednom trhu v Čečensku, které Rusové bombardovali. A když jsme se zeptali, proč to dělali, řekli nám, že nic nebombardovali. To se ale stává málokdy. Pak se dá ještě hledat protichůdný názor. Těžko ale můžete čtenáře postrkovat k tomu, co si má myslet. Důležité je všechno uvádět v kontextu. I názor nějakého politického establishmentu můžete kontextem zpochybnit. Jde to ukázat na modelové situaci. Když chlap zabije chlapa, je to vrah. Když k tomu ale dodáte, že ho zabil proto, že mu ten druhý chlap znásilnil dceru, nabývá celá informace jiných rozměrů. Největší lež je pravda vytržená z kontextu. Kdysi se třeba vedla diskuse o tom, zda vůbec dávat prostor teroristům, protože jejich cílem je, aby se o nich mluvilo. Ano, v některých případech je ignorovat. Já ale rozhovor s čečenskými teroristy dělala. Snažila jsem se je dokopat k tomu, aby mi řekli, kde se v nich vzala ta nenávisť.

S tím souvisí objektivita. Třeba pan Štětina šel do konfliktů už s tím, že bude stranit. Pan Dorazín by zase trval na snaze o co nejvyšší objektivitu. Jak se k objektivitě stavíte vy?

Štětina je dnes politik a vždycky byl spíš víc spisovatel než novinář. Vždycky vám bude jedna strana konfliktu sympatičtější. Určitě. Nakonec to tak i bývá, že jedna strana má víc pravdu, když třeba byla napadena. Ale vyložené stranění lze eliminovat tím, že když vám sympatičtější strana udělá nějakou „prasárnu“, což se stane vždycky, tak to náležitě zohledníte a nezamlčíte. Cílem mých válečných reportáží má být to, aby lidé chtěli zabránit násilí a snažili se pomoci jeho obětem. Tady je asi rozdíl mezi mužským a ženským pohledem na to válečné zpravodajství. Technicky mě válka nezajímá, já chci ukazovat lidi a emoce. Novinář musí být profesionál a nepromítat nikam svoje politické přesvědčení. To se dalo vidět třeba na nedávné uprchlické vlně, kdy byly vidět jen dva názory. Pro uprchlíky a proti nim. Pravda bude někde uprostřed.

Ukazuje válečné zpravodajství jenom krev, nebo má i další cíle?

Je otázka, co vlastně válečné zpravodajství je. Jestli jen obrázky lidí s utrženými hlavami, nebo i reportáže o širším kontextu války. Násilí je ve sdělovacích prostředcích všudypřítomné, proto jsou pak lidi otrlí. Kdysi jsem točila film o veřejných popravách v Grozném, kde dokonce popravili i ženu. Přišlo se na to podívat celé město, vysílala to i televize v přímém přenosu. A já si říkala, jak jsou ti Čečenci divní. Pak jsem se o tom bavila s psychologem, který říkal, že poslední veřejná poprava v Čechách byla na Pankráci po válce. A zase přišly davy lidí i s dětmi. Takže ta touha vidět nějakou zvrácenost v nás asi je.

Jak jste sháněla svoje kontakty v krizových situacích?

Hrdinové mých reportáží byli i obyčejní lidé a ty většinou někde potkáte. Lidi za války přichází o práci a jednu z možností obživy představují právě novináři, kteří potřebují auta, tlumočníky... Většinou jsem ale ty hlavní kontakty měla dopředu domluvené. Často ale musíte mít doporučení, třeba od kolegů, co tam už byli. Dobré je znát i lidi, co nad vámi budou držet ochrannou ruku.

Jak se podle vás projevují nové technologie ve válečném zpravodajství?

Sociální sítě jsou velký pomocník, už třeba jen proto, že nemusíte pořád volat politikům. Nicméně je třeba upravit vědomí lidí, kteří nerozlišují, že tady existují nějaká média, která mají ze zákona určité povinnosti, za jejichž porušení mohou být trestána. Pak tu je

armáda bloggerů, lidí co cestují a sem tam něco napíšíou... Úplně se to smíchalo a tyto dva typy zdrojů lidi považují za rovnocenné. Za lživé informace na sociálních sítích není nikdo postižitelný, na rozdíl od tradičních médií. A tak je to ve válce taky. Těžko rozlišit, co je pravda a co ne.

3 Rozhovor s Michalem Dorazínem

Jaký je podle vás v dnešní době úkol a válečného zpravodajství? Jak byste reagoval na tezi, že příjemce takového obsahu chce vlastně jen krev a novináři mu ji pouze dávají.

U válečného zpravodajství došlo za posledních dvacet let k velkému až revolučnímu posunu, zahájenému legendárním zpravodajstvím CNN z války v Perském zálivu. My jsme ještě v 90. letech neměli takové technické prostředky, ale vývoj rychle doháníme, je v podstatě limitovaný jen penězi. Přispěl k tomu také rozvoj a dostupnost vysokorychlostního internetu, minimalizace technických prostředků a jejich dostupnost. Dnes na smart phone v podstatě každý natočí totéž, co dřív bylo možné jen drahou a těžkou profesionální technikou. To ovšem s sebou nese i velká úskalí, která se naplno projevují dnes. V sítích je obrovské množství záběrů a minireportáží, u kterých si nemůžeme být jistí jejich pravým účelem a jejich sdílením nebo zveřejněním v klasických médiích riskujeme, že se stáváme nástrojem cizí hry. Pokud jde o krev, i ta divákům brzy zevšední. Proto je snahou profesionálních novinářů natáčet a zaznamenávat příběhy, které mají obecnou vypovídací hodnotu.

Jistě se shodneme, že naprostá objektivita je nedosažitelná. Jak se jí ale lze přiblížit v tak náročných podmínkách, jako je právě třeba válečný stav? Dá se v krizovém zpravodajství vůbec mluvit o objektivitě?

I v podmínkách válečného stavu je nutné trvat na maximální možné objektivitě. Té se přiblížit pečlivým porovnáváním informací a jejich zdrojů. Vítaným pomocníkem je Twitter, kam píší očití svědci. Například tweet: „viděl jsem a natočil jsem, jak do města vjíždí kolona tanků“. Pokud to potvrdí i jiní svědci, mezi sebou neprovázaní, je vysoce pravděpodobné, že jde o pravdivou informaci. Mezi další zdroje patří agenturní zpravodajství. U renomovaných značek je pravděpodobnost zavádějící informace mnohem menší, než v nelicencovaném zpravodajství na sítích nebo v některých státních médiích.

Čím je specifický prostor východní Evropy a potažmo Ruska pro práci válečného novináře?

Oblast východní Evropy je pro nás specifická tím, že o ní máme větší povědomí, než kupříkladu o oblasti Jihovýchodní Asie, umíme se domluvit, lépe rozumíme pohnutkám a mentalitě lidí, které spojuje stejná komunistická minulost jejich zemí, podobné problémy přechodu k demokracii, obdobné ekonomické potíže. Na druhou stranu je to oblast, které "rozumí každý", a proto zpravodajství z těchto zemí vyvolává vášně a emocionální hodnocení u řady recipientů. I s tím se musí počítat. Další specifikou jsou různé restriktce pro práci novinářů, především v Rusku a Bělorusku, podezřívavost lidí, neochota nebo obava otevřeně mluvit. Zatímco na ulici v Polsku vám každý rád řekne svůj názor, v Rusku se s takovým člověkem musíte blíž seznámit, aby věděl, že ho neudáte nebo nepodrazíte.

Novinář musí nutně pracovat s oficiálními, řekněme vládními, informacemi. Do jaké míry se dají brát vážně? Zvlášť v kontextu propagandy, ať už proruské nebo proukrajinské, budeme-li se bavit třeba o konfliktu na Ukrajině.

Vládní informace je nutné v Rusku brát se značnou rezervou. Jsou určeny především k ovlivňování vnitřního veřejného mínění. Zvláště pozorně je třeba analyzovat zprávy státních a provládních médií, konfrontovat je s nezávislými médii a osobní zkušeností. Nebo například statistikami. Často se silně rozcházejí, nebo je politici interpretují svévolně. V poslední době už se ale ani statistikám nedá příliš věřit. Vládní místa třeba v Rusku často opakují, že se podařilo překonat demografickou krizi a počet obyvatelstva roste. Nedodávají ovšem, že je to i díky přílivu obyvatel ze střední Asie, kteří se v Rusku z ekonomických důvodů usazují natrvalo, získávají občanství a většinou podle své tradice mají více dětí než průměrná ruská rodina.

Jak se dají najít kontakty v krizových situacích, jakou jsou ozbrojené konflikty? Jak jste je vyhledával vy?

Je lépe si kontakty vybudovat už před cestou do krizové oblasti a pak si je rozšířit. Pomocníky jsou nejčastěji místní novináři, kteří znají prostředí i lidi. Takto jsem pracoval například na severním Kavkaze, který je klanově uspořádán a proniknout do této struktury není pro cizince jednoduché. Na místě se pak už budují další kontakty podle principu "známý má známého..." Na severním Kavkaze jde nejen o získání autentických informací, ale také o věc osobní bezpečnosti. Hostitel tam má tradiční povinnost postarat se o bezpečí svého hosta, jinak se vystaví veřejné hanbě. Na Severním Kavkaze v některých republikách je cizinec

lovnou zvěří, působí tam skupiny únosců, kteří pak žádají výkupné. V posledních letech se to ale uklidnilo, nicméně riziko zůstává. Jsou to také policejní režimy, takže i v těchto strukturách je vhodné mít svého člověka, kterému se dá v případě potíží zavolat. To se mi přihodilo nejen na Kavkaze, ale také v separatistickém Doněcku, kde mě pustili až po zásahu z vyšších míst. Vyplatilo se mít takový kontakt a číslo telefonu.

Jakým způsobem se vybírají témata v takových situacích? Je něco jinak, nebo je princip podobný, jako při běžné novinářské agendě?

Témata se vybírají buď na základě zadání z redakce, nebo samostatně. V terénu novinář rychle zjistí, co je možné, a co už je za hranicí možného nebo bezpečnosti. O témata většinou není nouze. V případě útoků je to reportáž z místa nebo jeho okolí, rozhovory s místními lidmi. A pak už jsou užší témata: Jak fungují nemocnice, jak podniky, nebo školy, co dělají nezaměstnaní nebo existuje-li v podmínkách války kultura. Jak funguje zásobování.

Jaké musí mít předpoklady reportér, který pracuje v krizových oblastech?

Musí mít zdravý pud sebezáchovy, aby se nepouštěl do zbytečně riskantních akcí nebo oblastí. Nesmí se nebát. Jakmile se člověk přestane bát, hrozí mu, že špatně vyhodnotí situaci a dostane se do potíží nebo ohrožení života.

A co nesmí nikdy udělat?

Z vlastní zkušenosti vím, že reportér se nesmí hádat s místními lidmi a vysvětlovat jim svůj "správný" názor. K ničemu to nevede a může dojít k napadení, protože obyčejný člověk je ve válce silně vystresovaný. Bombardují jeho město nebo vesnici, ohrožují jeho rodinu a děti. Může reagovat zkratovitě. Novinář by neměl nosit žádné místní symboly, loga nebo se oblékat do místních uniforem. Může se mu stát, že se dostane na druhou stranu a tam s tím bude mít velký problém. Reportér by měl také zachovat úctu k mrtvým a zraněným, ať už jsou z jakékoli strany konfliktu. Nepořizovat v těchto situacích zábavné fotky nebo videa a neměl by se radikálně vyjadřovat na sociálních sítích, byť na osobním profilu. Vymazat osobní korespondenci z mobilu. To všechno mu může uškodit. V každé situaci zachovat chladnou hlavu a rozvahu. Neprovokovat ani nejančít, když na vás míří zbraněmi, snažit se uklidnit dotyčné klidným hlasem. Promýšlet si předem únikové varianty a periferně neustále sledovat místa, kde se můžete v případě nenadálého útoku, například leteckého nebo dělostřeleckého, schovat, to znamená sledovat terén kolem sebe - výstupky, příkopy, sklepy, zákoutí. A nebrat s sebou zbytečné věci. V běhu mohou dost vadit. Někdy může jít o chybějící vteřiny.